

Ankara'da Elçiliklerin İnşa Sürecinde Az Bilinen Bir Aktör: Jacques Aggiman^{*}

A Hidden Figure in the Construction of Embassies in Ankara: Jacques Aggiman^{**}

Mustafa Haluk ZELEF

Doç. Dr., Öğretim Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara
zelef@metu.edu.tr

DOI: 10.5505/jas.2017.97769

Öz

Makale başkent Ankara'nın, en sembolik öğelerinden biri olan elçiliklerin inşa sürecine odaklanmakta ve İstanbul'dan taşınmanın mekânsal boyutunun daha derinlikli olarak ele alınmasına katkı yapmayı hedeflemektedir.

Bu yapıların bir kısmı, Laprade, Holzmeister ve Egli gibi mimarlık dünyasında bilinen mimarlar tarafından tasarlanmıştır. Mimarlık yazınında rastlanmayan bazı isimler ise dönemin gündelik basınında ve kent rehberi gibi ikincil kaynaklarda geçer. Bu kişilerden en ilginç olan Jacques Nissim Aggiman, İngiltere, İran ve Belçika gibi bazı elçiliklerin müellifi olarak anılmaktadır. Oysa Aggiman inşaat mühendisliği eğitimi almış bir müteahhittir. Bu yalnızca basit bir yanlış bilgilendirmenin ötesinde Ankara ve mimarlık tarihi açısından karakteristik bazı konuları inceleme fırsatını veren bir "yanlıştır".

Makale az bilinen bu kişinin elçilikler ve Ankara'daki diğer yapılarındaki izlerini sürerken, bir biyografi olmanın ötesine geçmeye çalışır. Bu bağlamda makalede incelenen konulardan birincisi, temsil edilen ülke yetkililerinin inşa ve tasarım süreçlerinde yerel aktörler ile nasıl bir süreç yaşadığı, mimar, mühendis ve müteahhitlerin nasıl seçtiği ve bu aktörlerin mesleki tanımlar ve yetkiler açısından ilişkileridir. İkinci konu Aggiman'ın bu yapıların inşasında görev almasını sağlayan, kendini inşa etme sürecidir. "İş adamı" müteahhit tanımıyla, çok dil bilen, arkeolog, koleksiyoner, "kültür adamı" mimar rollerinin aynı kişi tarafından karşılanması ile Ankara'daki "uluslararası müşterilerin" ilişkisi de yazıda tartışılmaktadır. İncelenen üçüncü bir konu ise Aggiman'ın kişisel yaşam öyküsü ve ulus-devlet olarak kurulan yeni cumhuriyetin vatandaşlık anlayışına ilişkindir.

Anahtar sözcükler: Mesleki kimlikler, Müteahhit, Mühendis, Mimar, Erken cumhuriyet dönemi, Jacques Nissim Aggiman, Elçilikler, Ankara

Abstract

This article focuses on the construction of embassies in Ankara, some of the most symbolically significant buildings associated with the new capital city of a newly sovereign state. It will contribute to the understanding of the spatial dimensions of the transfer of embassies from Istanbul.

Some of these buildings were designed by prominent architects such as Laprade, Holzmeister and Egli. However, others associated with the construction of the new embassies, which do not appear in the mainstream architectural accounts of the period, are cited in the secondary

* Bu çalışmaya konu olan araştırma 2016 yılı VEKAM Araştırma Ödülü'nü kazanmıştır.

Makalenin içinde belirtildiği gibi ismi farklı şekillerde yazılan Aggiman'ı başlıkta ilk Osmanlı pasaportunda Latin harfleriyle yazıldığı şekliyle kullandım. Metnin içinde ise bulunduğu bağlama göre yazım şeklini farklılaştırdım.

** The research covered in this work was prepared for the 2016 VEKAM Research Awards.

As is explained in the article, I used the form of Aggiman, whose name was written in different ways, as written in Latin letters in his Ottoman passport. Within the text, I differentiated the way of writing it according to the context in the text.

sources or daily newspapers of the period. Jacques Nissim Aggiman is perhaps the most interesting name amongst these. He was mentioned as the architect of the British, Iranian and Belgian embassies. In fact, Aggiman was a contractor who had trained as an engineer. This is not just misinformation about him, but a sign of perennial debates on issues in the history of architecture and the history of the city.

Relations between the authorities of the guest countries with local actors in the design and construction of the buildings, how the architects, engineers and contractors were designated, and their respective roles constitute the first problematic of the paper. Secondly, Aggiman's "construction of himself" not only as a businessman but also as a universal intellectual: a polyglot, a competent amateur archeologist, and a collector of artifacts. The third issue covered in the paper is the life story and citizenship of Aggiman in the new republican nation-state.

Keywords: Professional identities, Contractor, Engineer, Architect, Early republican period, Jacques Nissim Aggiman, Embassies, Ankara

Giriş

Ankara'daki elçiliklerin inşaat öykülerinde Jacques Aggiman ismiyle karşılaşınca bir araştırmacının olasılıkla ilk tahmini bu ismin 1920 ve 1930'larda batıdan, muhtemelen de Fransa'dan gelen mimarlardan biri olduğudur. Ancak o dönemi çalışan akademisyenlerin çalışmalarında, çok tanınan ya da daha az bilinen "yabancı mimarlar" arasında bu isme rastlanmaz.¹

Bu konu üzerinde daha detaylı bir çalışma, bu varsayımı geçersiz kılan oldukça ilginç bir kişilik ortaya koymaktadır. Ankara'nın yapılaşma tarihi alanında önemli çalışmalar sürdüren araştırmacıların da dikkatinden kaçmış bu kişiyi, bulunabilen kısıtlı arşiv malzemesine rağmen ortaya çıkarmak, biyografik bir çalışma olarak belki bir ölçüde ilginç olabilirdi. Ancak bu yazı, sadece bir biyografi olmanın ötesinde, yapı üretme pratikleri, yapım süreci aktörlerinin tanımlanmaları, konumlanmaları ve ilişkileri üzerine tartışmaları da tetikledi. Bu nedenle makale, Ankara kent tarihi, meslek sosyolojisi tarihi ve uluslararası ilişkiler tarihi gibi alanların parçası halinde gelişti.

Manastır/İstanbul/Montreal- Osmanlı Tebaasından bir Mektedir

Değişik yazılış şekilleriyle Jak (Jack, Jacques) Aggiman (Acıman, Acıman, Adjiman)

7 Mart 1892 tarihinde Manastır kentinde doğar (Şekil 1). Babası Nesim (Nissim), Osmanlı devletinin Manastır Vilayeti Orman Müfettişidir. Nissim'in görevi, "Ministere de Mines et Forêts - Inspecteur au Vilayet de Monastir" olarak geçer. Bu bilgi, ailesi ile yapılan yazışmalarda ve güncel bir yayında da doğrulanır (Osmanlı Devleti, 2014). Nissim Aggiman daha sonra aynı görevi Edirne'de sürdürürken emekli olur (Franco, 1897, s. 259). Aggiman sülalesi, içinden bankerler, parlamenterler çıkarmış Osmanlı döneminin önemli Musevi ailelerden biridir (Sisman, 2010), ancak Nissim mütevazı bir portre sergiler. Devlet memuru olarak farklı coğrafyalarda görevini sürdüren Nissim'in iki oğlu daha olur. Alfred Adana'da, Selim ise Selanik'te doğar (Janigan, 1994, s. 13).² Jak'ın üniversite öncesi eğitimi hakkında herhangi bir bilgi bulunmasa da, bu farklı kentlerdeki okullarda okumuş olduğu tahmin edilebilir.

Jak, 1911 yılında, 18 yaşına geldiğinde Galata'dan kalkan bir gemi ile önce New York'a, oradan da Montreal'e gider. Gemiye binerken kullandığı pasaportta öğrenci olarak tanımlanmışken, New York'taki kayıtlar genç Jak için tüccar diye yazmaktadır. Belki de eğitim ve ticaret hayatı arasında bir seçim yapmakta zorlanmaktadır³ (Şekil 2). Hatta kariyeri ya da alacağı eğitim hakkında böyle bir kararsızlık içinde olmasaydı, Kanada'ya gitmeyip İstanbul'da kalabilir ve Türkiye'de o yıllarda gelişen

1 Gerek yukarıda isimlerini belirttiğim araştırmacıların, gerek aynı dönemde aktif olan bir Musevi mimarın, Rafael Alguadiş'in oğlu Jacques Alguadiş'in, gerekse de 500.Yıl Vakfı yetkililerinin, Aggiman'ın adını duymamış olmaları şaşırtıcıdır.

2 Alfred II. Dünya savaşında ölür, Selim ise (1901-1976) Jak gibi Montreal'de, McGill Üniversitesi'nde eğitim görür, ancak muhasebe eğitimi almasına rağmen ağaçlar ve doğal çevre konularındaki çalışmalarıyla bilinir.

3 Jak'ın hayatına dair kararsızlıklar ya da sorgulamalar içinde olduğu, McGill üniversitesi kayıtlarındaki din hanesinde Bahai yazılmış olmasında da görülebilir.

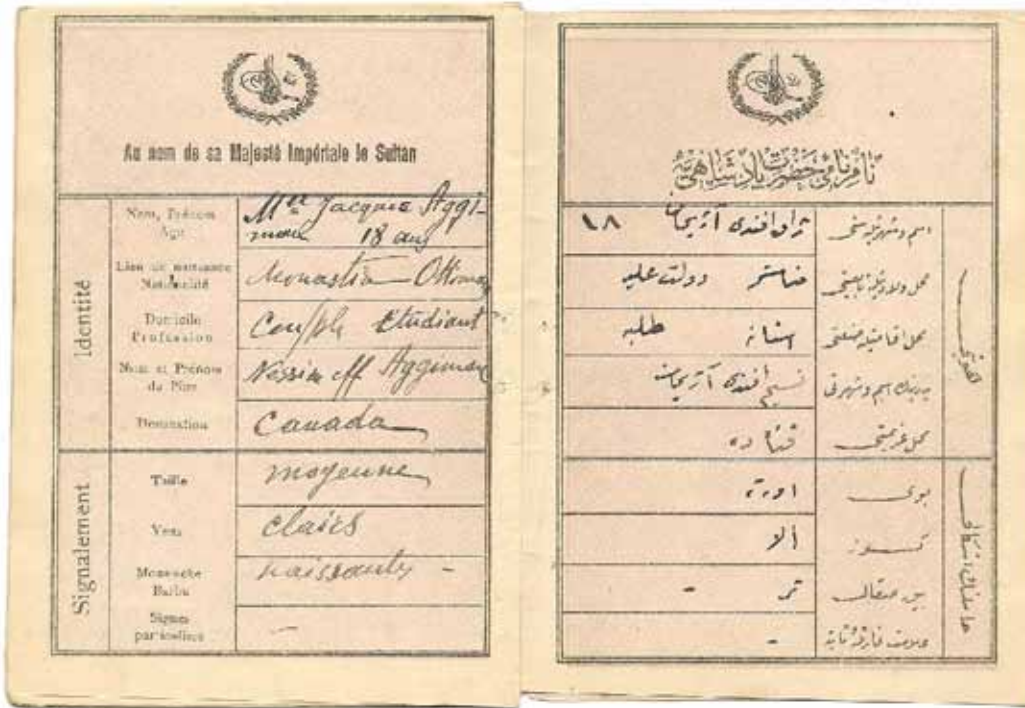
Şekil 1. Jak Acıman nüfus kağıdı.
Kaynak: Aggiman Aile Arşivi.

batılı anlamdaki inşaat mühendisliği eğitimini Mühendis Mekteb-i Ali'sinde de alabilirdi.⁴

Neden başka bir ülkeye değil de, Kanada'ya gitmek istediği ise ayrı bir bilinmezlik taşıyor. Bu konuda ailenin sonraki kuşakları da herhangi bir bilgiye sahip değiller. Fakat ülkedeki gelişmiş ormancılık endüstrisi düşünüldüğünde, Orman Müfettişi olan babasının bu tercihte rol oynamış olabileceği varsayılabilir.

Kanada'daki yeni yaşamına ilişkin ilk bilgi olarak, 1911-1915 yılları arasında Quebec Köprüsü Projesi'nde, St. Lawrence Bridge Company için teknik ressam (draftsman) olarak çalıştığı ve çizimler yaptığı görülüyor (Obituary of Jacques Nessim Aggiman, 1943).⁵ Ancak böyle bir görev

için gerekli becerileri nasıl kazandığı, herhangi bir eğitim alıp almadığı kesin olarak bilinmiyor. Sevindirici bir şekilde, Jak'ın McGill Üniversitesi'nde İnşaat Mühendisliği eğitimi gördüğü 1914-1917 arasındaki yıllar hakkında ise daha detaylı arşiv malzemesi bulunuyor. Bu bilgilere göre, Kanada'da geçirdiği üç yılın ardından okula Dekanlığın yazısıyla, ikinci sınıftan giren ve sınıf arkadaşlarından birkaç yaş büyük olan Jak, üç sene içinde mezun olur.⁶ Mezuniyet yılındaki bir listede sınıfın en başarılı 5. öğrencisi olarak ismi geçer. Okul yıllığında dikkat çeken "ne kadar çok şey bilsem de hedefim her şeyi bilmek" şeklindeki sloganı ise iddialı bir karakterin dışavurumu olarak yorumlanabilir (Şekil 3). Jak, spor alanında da başarılı bir öğrenci olur, cimnastik dalındaki yarışmalarda

Şekil 2. Jak Acıman'a ait 1911 tarihli Osmanlı İmparatorluğu pasaportu.

Kaynak: Aggiman Aile Arşivi.

4 Mühendis Mekteb-i Ali'si, 1909 yılında, Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un dönüşümüyle ve Nafia Nezareti'ne bağlanmasıyla kurulur. Jak'ın 1911'de gidişi ile mezun olduğu 1917 arasında bu okuldan toplam 95 kişi mezun olmuştur (Demir, 2006).

5 Aggiman'ın çizimlerinin kapsamı ve ulaşılabilirliğine ait bir bilgi sağlanamadı. Quebec köprüsü, toplamda 987 metrelik bir açıklığı geçen çelik makas bir strüktürdür. Mühendis George Herrick Duggan ve Ralph Modjeski tarafından tasarlanan köprü, inşa edildiğinde çelik makaslı, en uzun konsol (cantilever) açıklıklı köprü rekorunu kırmıştı, bugün artık köprülerde başka strüktürel sistemler kullanıldığından bu rekoru hâlâ korumakta (Pont de Québec, 2015).

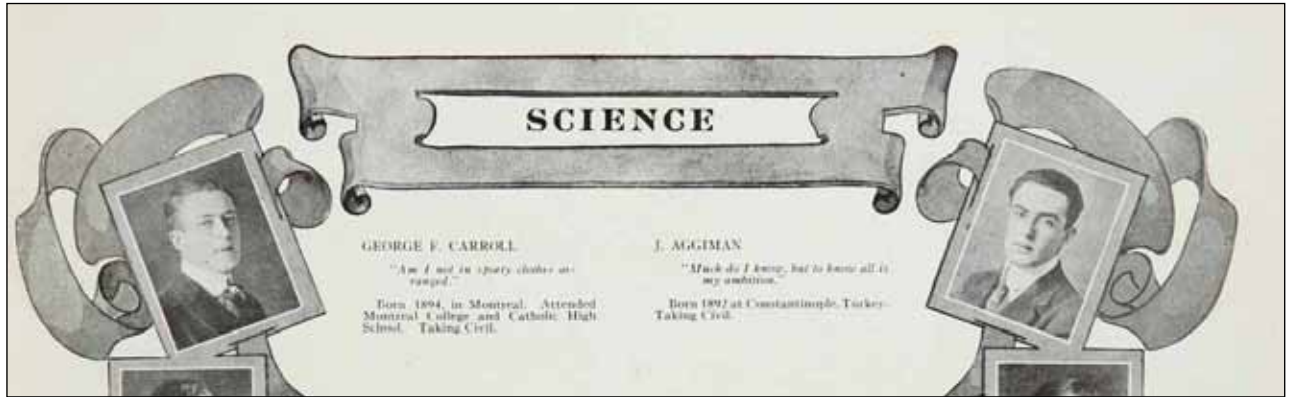
6 Ayrıca Strüktür Teorisi konusunda şeref öğrencisidir (Theory of Structures Honors) ve "Greenshields Prize for Summer Essay" gibi başarıları okul kayıtlarına geçer.

1917 yılında birincilik ödülü alır (The McGill Daily, 1916).⁷ Bu döneme ilişkin başka bir bilgi de, eğitim ve mesleki yaşamını birlikte sürdürdüğüdür. Jak, McGill'deki son yıllarında, 1916-1917 arasında, Quebec Chandler kentindeki St. Lawrence Selüloz ve Kereste Fabrikası'nda görev yapar.

Jak'ın gidişle dönüşü arasında Türkiye, coğrafi ve siyasi açılardan çok büyük değişikliklere uğramıştır. 1911'deki ayrılışının hemen bir sene sonrasında çıkan Balkan Savaşları, kendisinin ve kardeşi Selim'in doğum yerleri olan Manastır'ı ve Selanik'i Osmanlı coğrafyasından ayırmıştır. 1915 yılındaki Çanakkale Savaşı'nda ise okumakta olduğu Kanada ile savaş halinde bir ülkenin vatandaşıdır Jak.

Mezuniyetinin ardından yine Quebec'te, Port Alfred'de Ha-Ha Körfezi Sülfite Fabrikası selüloz (pulpa) ünitesi

inşaatında denetçi olarak çalışır. Ancak o yıllarda önüne yeni bir fırsat çıkar. Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, savaş zararları görmüş Avrupa'da ve Yakın/Orta Doğu'da iş bağlantıları kurmaya çalışmaktadır. 1920 tarihli Kanada Mühendislik Enstitüsü Dergisi'nden edinilen bilgiye göre, Jak, bu ortamdan yararlanır ve Doğu Avrupa'da Amerikalıların ilgisini çekebilecek mühendislik projelerini araştırmak üzere dört aylık bir geziye çıkar. Jak, bu araştırmaları esnasında adresini Helvig Han no:28 Pera, Constantinopolis olarak kaydettirmiştir.⁸ 1921-1924 yılları arasında ise merkezi New York'ta olan Standart Oil'in yakın doğu inşaatları için başmühendis olur.⁹ Bu işin merkezi de İstanbul'dadır ve böylece Jak'ın, Türkiye'ye uzun süreli dönmesi için zemin oluşur. O günün İstanbul'u İtilaf Devletleri tarafından işgal

Şekil 3. 1917 McGill Üniversitesi yıllığında Jacques Aggiman.

- 7 Ayrıca sözkonusu kaynaktan Aggiman'ın 1916'daki yarışmalara katıldığı da anlaşılıyor.
- 8 Bu Han'ın ismi, muhtemelen yanlış yazılmıştır. Jack Aggiman'ın McGill kayıtlarında, adres olarak yine bir Pera hanının 28 numarası verilmiştir.' Nail Bey Han' olarak okunabilen bu yapı, İstanbul ve semt tarihleri yazınında arandığında, bu adreslerin aynı olduğu sonucuna varıyoruz. Helvig ve Ortakları Bankası'nın müdürü Albert Helvig'e ait olan bu yapının 1895-1900 yılları arasında "Nahid Bey apartmanları" ve "Cite Yazıcı" adlarını da aldığını görüyoruz. Günümüzde Doğan Apartmanı olarak bilinen bu yapıda 1912 yılında oturanların listesinde Jak'ın babası, Adjiman Nissim ismini görmek mümkündür. (Meyer-Schlichtmann,1992), Semt tarihi için bkz.: Akin, 1998.
- 9 Aggiman'ın özgeçmiş bilgilerinde, Türkiye'deki ilk zamanlarında çalıştığı şirkete ilişkin Standard Oil ve SOCONY (Standard Oil Company of New York) isimleri geçer. Bu farklı isimlendirmenin gerekçesi, Standard Oil'in 1911 yılında tekel olduğu için dağıtılması ve parçalarından birinin günümüzdeki Mobil olarak devam ettiği SOCONY olmasıdır. "Standart Oil Şirketi 1917 Şubat'ına kadar Osmanlı topraklarında faaliyetlerini sürdürmüş, bu tarihten sonra şirketin başkan yardımcısı Herbert L. Pratt koşulların ağırlaşması sebebiyle Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine son verdiklerini belirterek, çalışanlarını geri çağırma kararı almıştı." (Kasalak, 2014). Savaş sonrası şirketin faaliyetleri yeniden başlayınca Aggiman'ın İstanbul'a ilk giden gruptan olduğunu düşünmek mümkün görünüyor. Bazı kaynaklar, 1919-1920 yılları arasında Türkiye'de ticaret ve sanayi alanında faaliyet göstermek üzere pek çok Amerikan şirketinin başvurduğunu, ancak aralarında SOCONY, Turkish-American Petroleum, American Express ve American Export Company'in de olduğu bu şirketlerin pek çoğunun hükümetin kısıtlamaları ve vergi düzenlemeleri nedeniyle Türkiye'de kısa süre iş yapabildiklerini yazar (Sicipio, 1955, s. 188). Bu nedenle Aggiman'ın kendine yeni bir kariyer planı yaptığını ve bu nedenle Ankara'ya gittiğini düşünmek de mümkün görünüyor.

edilmiş bir şehirdir, ancak savaş sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile geliştirilebilecek yeni ekonomik ilişkiler, özellikle Kuzey Irak petrol alanları, şirket için gelecek vaat etmektedir.

Jak'ın Kanada'da eğitim gördüğü zamanlarda Osmanlı devleti vatandaşı 200 civarında öğrenci yurt dışında okumaktadır ve bu öğrencilerden de 10'u mühendislik (inşaat ve makine) alanında öğrenim görmektedir (Güran, 2014). 1930'ların başında bile Türkiye'de sadece 300 kadar mühendis bulunduğu¹⁰ (Akkaya, 1989, s. 33) ve bu tarihe kadar müteahhitlik ve mühendislik hizmetlerinin yabancı şirketlerin hakimiyetinde olduğu düşünüldüğünde, Jak'ın büyük müteahhitlik işlerinde (köprü, demiryolu, liman vb.) hem yabancı hem de Türk şirketleri tarafından aranan bir mühendis profili çizdiği kolaylıkla görülebilir.

Jak, Türkiye'ye dönmekle beraber, Kanada ile bağlantılarını kaybetmez, bu ülkenin vatandaşlığı için yaptığı başvurusu 1922 yılında kabul edilir. Jak'ın hayatı boyunca farklı belgelerdeki ulusal aidiyeti de o dönemin karmakarışık siyasi coğrafyasını yansıtır. Doğum yeri itibarıyla ilk yıllarında Osmanlı tebaası, daha sonraki yıllarda ise Yugoslav, Sırp-Hırvat-Slovak (TP10,S14,SS47/198a-04-002/913, BanQC), yerleştiği yerler nedeniyle Kanadalı ve Amerikalı, iş hayatının büyük kısmını geçirdiği ülkeye olan bağıyla ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.

Jak, İstanbul'a dönüşünün ardından yine tanınmış (İtalyan) Musevi ailelerden biri olan Del Medico ailesinden Edith ile evlenir. Jak ve Edith'in kızları Louise 1923'de doğar. Louise orta öğrenimini, İngiltere'deki akrabalarının yanında, Brighton kentindeki Roedean Kız Okulu'nda tamamlar. Üniversitenin ikinci aşamasında (junior) İstanbul'a döner ve İstanbul Amerikan Kız Koleji'nden 1941 yılında mezun olur (İstanbul Amerikan Koleji, 1941).¹¹

İstanbul-Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeni Vatandaşı

Louise'in doğumu ile Türkiye Cumhuriyeti'nin doğumunun çıktığı 1923 yılı ailenin ve Jak'ın kariyeri için önemli

bir dönemeci temsil eder. Hakkında bulunan yazılar, Jak'ı yeni rejimin ideolojik yönden tam destekçisi olarak tanımlar (Thirty-five years ago, 1954).¹² Bu nedenle de, onun yeni başkent inşaatına katkıda bulunmak üzere Ankara'ya gittiğini yazar.

Ankara'nın inşasıyla Jak'ın kariyer inşasının kesişmesinin ideolojik nedenleri kadar ekonomik nedenleri de olmalı. Bunlardan biri, Kanada'daki eğitimi ve iş tecrübesinin yanında bir Amerikan şirketinde çalışmanın ona sunduğu avantajları değerlendirmek olabilir. Standart Oil'in temsilcisi olarak gelen Jak'ın Kanada ya da İstanbul'da iken, Türkiye'de girişimlerini sürdüren Chester projesinden de haberdar olması muhtemeldir. 1920'lerin hemen başında Ankara hükümetiyle ilişkiler kuran ve sonunda projesinin desteklenmesine ilişkin bir kanunun Meclis'ten geçmesini sağlayan Chester Grubu'nun geliştirmeyi planladığı demiryolu ve liman gibi mühendislik projeleri kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Bu proje kapsamında Ankara'nın fiziki olarak planlanması ve inşa edilmesi de vardır ve bütün bunların genç bir mühendis için cazip olanaklar sunduğu rahatlıkla görülebilir. Projenin Ankara hükümetiyle ilişkileri sağlayan yöneticilerinden bazılarının Kanadalı olmaları ve Ankara'da bir bina edinmiş olmaları da Jak için Ankara'yı çekici kılıyor olabilir.¹³ Bir başka ekonomik neden ise, hem yeniden inşa edilen bir başkent inşaat süreçlerine katılmak hem de siyasi ve ekonomik merkezin Ankara'ya kaymasının sonucu yönetici sınıfına yakın olmanın sağlayacağı başka iş fırsatlarını değerlendirmek olabilir.

Jak'ın Ankara'daki ilk yıllarına ilişkin bilgilerden en önemlisi, Kanada vatandaşlığından ayrılmak istemesine ilişkin yaptığı başvurudur. 21 Ekim 1928 tarihli bu başvuru, "29 yıl önce Kanada uyruğuna geçen ve halen Ankara'da müteahhitlik yapan Jack Acıman'ın bu uyruk değiştirme işleminin geçersiz sayılması" şeklinde ifade edilmiştir (030.0.18.01.01.030.62.012, BCA).¹⁴ Bu arşiv belgesi incelendiğinde, Kanada "İngiliz" tabiiyeti kazanan (iktisap eden) Jak'ın, Balkan Savaşı'ndan sonra Sırbistan'a

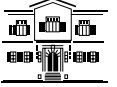
10 Dönemin tanıklığını yapan ve kendisi de bir mühendis olan Akkaya, Bayındırlık Bakanlığı'nda da Macar mühendislerin çalıştığını belirtiyor.

11 Yıllıkta Louise için okula geç kayıt olmuşsa da yeni ortamına çabuk uyum gösterdiği, zeki ve çalışkan olduğu gibi notlar bulunur.

12 Ailenin aktardığı bilgiler içinde bu konuya vurgu olması da önemlidir.

13 Chester Projesi için bkz. Bilmez, 2000. Chester ve Ankara planı için bkz. Cengizkan, 2003.

14 Başlık 29 yıl önce Kanada uyruğuna geçen olarak verilmişse de metinde 29 sene önce Kanada'ya giden olarak geçiyor. Bu metnin tercümesinde yardımcı olan Nuran Özkam'a teşekkür ederim.

Y. No. _____
C. No. _____

Türkiye Cumhuriyeti

TÜRKİYE CUMHURİYETİ :
HÜVİYET ÇÜZDANI

İşbu hüviyet çüzdanında isim ve şöhreti ve hal ve san'atı muharrer olan Jak Acıman nesim Acıman türkiye cumhuriyeti tabiiyetini haiz olup ol suretle ceridei nüfusta mukayyet olduğunu müş,ir işbu hüviyet yet çüzdanı ita kılınıdı . 15/Teqrini sani/928 Devairi resmîye müceddet verilmiştir.

Resmî mühür
Ankara vilayeti Nüfus müdüriyeti : imzası Kâmil

İsim ve şöhreti:Jak acıman
tarîh ve mahalli:Manastır 1308 bin üğyüz sekizdir.
Pederinin ismi ile
mahalli ikameti : Nesim acıman
Validesinin ismi ile
mahalli ikameti : Kler acıman
Babası Nesim Acıman olduğu dairece tasdik olunur .
28/8/929
Resmî mühür T.C.
Ankara vilayeti
Nüfus müdüriyeti
İmza Okunamadı .

Tabiiyeti : Türkiye cumhuriyeti din ve meshebi :
musevi
Sanat ve sıfat ve hizmet
ve intihap selahiyeti : Müteahhit ve mühendis
Müteahhil ve zevcesi müteahhil olup olmadığı : Müteahhildir.
Derecat ve sunufu askeri-
yesi
Sicili-nüfusa kayıt olunduğu mahal:
Vilâyeti : Ankara
Kazası : Ankara
Mahhale veya-
kariyesi : Türk Yenice mahallesi
Sokağı mesken- : 80
Numarası
Nev'i mesken : Hane

Dünya Malhaceti

Noter Kâğıdı Nümine 1

Şekil 4. 1928 tarihli nüfus kâğıdı.

Kaynak: Aggiman Aile Arşivi.

terk edilen Manastır'da doğmuş olmasına rağmen Sırbistan tabiiyetine geçmediği ve esas tabiiyeti olan Türkiye tabiiyetini kaybetmediği için, tabiiyet kanununun beşinci maddesine göre Kanada vatandaşlığına hiç geçmemiş gibi tekrar Türk vatandaşlığına dönmesine karar verildiği anlaşılır. 1928 yılında çıkan "Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun" bahsedilen "5. Maddesi" (Türk Vatandaşlığı Kanunu, 1928) kesintisiz olarak beş sene Türkiye'de yaşayan ecnebilerin Türk vatandaşlığına başvurusuna ilişkindir ve Jak'ın başvurusu Cumhurbaşkanı Atatürk ve Bakanlar Kurulu'nun imzalarıyla kabul edilir. Burada ilginç olan, babasının eski Edirne Orman Başmüfettişi olması ve İstanbul'da sabit bir adresinin bulunmasına rağmen "ecnebi"lere verilen bir hak çerçevesinde Türk vatandaşlığına dönmesidir. Bu başvuruda, Jak'ın bir senedir Ankara'da müteahhitlik ve mühendislik yaptığı ve "fena" bir hareketinin görülmediği de belirtilmiştir.

Jak, başvurusundan çok kısa süre sonra 15 Kasım 1928'de Ankara vilayetinden T.C. hüviyet cüzdanı alır (Şekil 4). Bu cüzdanda Aggiman için "sanat ve sıfat ve hizmet ve intihap

selahiyeti" olarak mühendisliğinin yanı sıra müteahhit de olduğuna ilişkin bir tanımlama vardır. Aynı belgede Manastır muhaciri olarak nitelendirilen Aggiman'ın adresi, vatandaşlık başvurusundaki gibi İstanbul değil, daha sonra Anafartalar Mahallesi olarak isimlendirilecek olan Ankara Türk Yenice Mahallesi verilmiştir.¹⁵ Bu mahalle Yahudi Mahallesi olarak da bilinir, ancak Aggiman'ın sosyal ve mesleki yaşamında cemaat ilişkilerinden ne kadar faydalandığını ortaya çıkarmak mümkün görünmüyor. Bu konuda yazan araştırmacılar ondan Ankara'ya gelip, bu grupla sosyal ilişkiler kurmadan işleri bitince gidenlerden biri olarak kısaca söz ediyor: "Mühendislerden Lambroso ve Türkkuşu binasını yapan Aciman ise inşaat işleri bittiğinden giderler" (Behar, 2003, s.92).

Aggiman'ın Kanada vatandaşlığının da sürdüğü 1927 yılında iki müteahhitlik girişiminde bulunduğu anlaşılıyor. Bunlardan birincisi, Ulus'taki İş Bankası Genel Merkezi inşaatı için verdiği ve kazanamadığı teklifi, diğeri ise, Mermercizadeler için yaptığı handır (Şekil 5A ve 5B). Anafartalar Caddesi ile Hekimler Sokak kesişiminde yer

Şekil 5A. Mermercizade Han (1927). Şekil 5B. Mermercizade Han, Anafartalar Caddesi, 2017.

Solda yapıldığı dönem/Sağda güncel durum.

Kaynak: TASUH7004, SALT Araştırma.

Fotoğraf: M. Haluk Zelef, 2017.

15 Bu belgede askerlik durumu olarak da ihtiyat sınıfına alındığı görülüyor. İlginçtir ki, Aggiman 1942'de de Amerika'da, Amerikan ordusunun ihtiyat sınıfına alınır.

alan bu apartmanın üstündeki iki madalyon, yapının ortaya çıkışındaki iki kişiyi tanıtır. Sağ madalyonda, Mühendis Jak Aciman 1927 (Şekil 6), sol madalyonda ise, Mühendis Mimar Hasan Hadi 1927 yazmaktadır. Jak müteahhitlik sıfatını da neden kullanmamıştır, ayrıca mimari tasarım, strüktürel hesaplama ve inşaat süreçleri bu ortaklıkta nasıl gelişmiştir gibi sorulara net cevaplar bulmak mümkün görünmüyor.¹⁶ Ankara'nın planlanması tarihinin ilk döneminde¹⁷ yangın bölgesinin yakınında yeniden kurulan bu ticaret aksı üzerinde yapılan bu inşaat, dönemin canlı ticari ve sosyal yaşamına yaptığı katkı nedeniyle başka arsa sahipleri için de cazip bir örnek olsa gerek, ancak Jak'ın bu cadde üzerinde başka yapısı olup olmadığı bilinmiyor.¹⁸ Mermercizade Han, Jak'ın yeni başkente taşınmasına ilişkin yazılı resmi belgelerden daha önce geldiğine işaret ediyor. İnşaat 1927'de bitirildiyse, sürecin başlangıcını 1926 hatta 1925 yılına çekmek mümkündür.

Burada ilginç olan, Aggiman'ın Kanada'daki mühendislik eğitiminin getirdiği teknik beceri ve sanayi tesislerindeki deneyiminin¹⁹ ardından Ankara'da böyle çok daha mütevazı bir yapının inşaatına yönelmesidir. Üstelik yapı, en önemli işveren olan devlete değil, özel sektöre aittir. Oysa yaşam öyküsünde kendisinin Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Irak, Suriye ve Mısır'da büyük ölçekli projelerde çalıştığı belirtilir (Jacques Aggiman, 1942). Ancak bu projeler hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Standart Oil'deki konumunun da getirileriyle o sırada Türkiye'deki demiryolu hamlesi ve sanayileşme süreçlerinde yer almaya gayret etmiş olması da olasıdır, ancak böyle bir girişiminin izine rastlanmamaktadır.

Jak'ın Ankara'da "Aggiman Engineering and Construction Company" isimli bir şirketin sahibi ve bu şirketin danışman mühendisi olduğu bilinmektedir (Obituary of Jacques Nessim Aggiman, 1943). Bu şirket, İstanbul'da

Şekil 6. "Mühendis Jak Aciman 1927" / Bina üstünde madalyon.

Fotoğraf: M. Haluk Zelef, 2017.

1924 yılında kurduğu danışmanlık şirketinin devamı gibi görülebilir. O yılların Türkiye'sinde inşaat faaliyetinin merkezi olan Ankara'da, yerli ve yabancı girişimcilerin kurduğu Anadolu İş Yurdu, Erzurumlu Nafiz Bey, Philippe Holzmann (sic.), Brüder Redlich und Berger, Türk İnşaat Evi, Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi²⁰ gibi pek çok inşaat şirketi yer alır. Başka bir listede ise, Julius Berger, Fox, Weiss und Freitag, Philips Holzmann (sic.) gibi tamamen yabancı müteahhitlik şirketlerine rastlanabilir. Bu şirketlerin Türkiye'yle ilişkisi Cumhuriyet öncesine dayanmaktadır. Örneğin, Philipp Holzmann 1890'da İstanbul'dan Ankara'ya varan Anadolu Demiryolu'nun

16 Hasan Hadi ismi başka binalarda müteahhit olarak da geçer. O dönemde sadece proje hizmeti vererek gelir elde etmek mimarlar ve mühendisler için mümkün olmasa gerektir. Bu binaya dikkatimi çeken Yavuz İşçen'e teşekkür ederim.

17 Anafartalar (Balıkpazarı) Caddesi ile Hisar Caddesi arasında kalan Kale önü Mahallesinin yangın sonrası düzenlenmesi Lörcher planına göre yapılmıştır. Jansen'in planında da benzer düzenleme olması Lörcher Planı'na göre başlayan gelişmenin benimsenmek zorunda kalmasıyla açıklanabilir. (Cengizkan, 2004b, s.61)

18 1942 yılına ait bir bilgiye göre, Aggiman'ın Ankara'da bilinen en son iş adresi yine Anafartalar Caddesi üzerindedir: Ateş Han no:4.

19 Köprü inşaatı konusundaki birikimi, daha önce bahsedildiği gibi, Kanada'da bu konuda uzman bir firmada çalıştığı yıllara uzanır ve McGill'deki bitirme projesi olan bir köprü projesini de kapsar. Bu birikimine dayanarak, Jak'ın Türkiye'deki demiryolu inşaatlarının gerektirdiği köprülerin yapımıyla ilgilenmiş olabileceğini düşüsek de, büyük ihtimalle sermaye yetersizliğinden herhangi bir girişimde bulunmadığını görüyoruz.

20 Koçzade Vehbi'nin müteahhitlik girişimi olan Hukuk Mektebi için bkz.: Cengizkan, 2004b, s.7.

ve Haydarpaşa'nın da yüklenicisi olmuştur (Batmaz, Emiroğlu ve Ünsal, 2006, s. 61). Ancak dönemin tanıklıklarına başvurulduğunda, ekonomik nedenlerden dolayı bu şirketlerin pek çoğunun ciddi sorunlarla mücadele ettiği görülür. Emlak ve Eytam Bankası'nın, Emlakbank Yapı Limited Şirketi kurmasıyla ilgili tartışmalarda Ankara'daki müteahhitlik şirketlerinin sermaye sorunları gündeme gelir. Yabancıların "hemen hemen iflas halinde" olduklarını, Aciman (Aggiman)'dan başka Erzurumlu Nafiz, Eskişehirli Emin (Sazak) İbrahim ve Zühtü, İsmail Hakkı ve Celal gibi kişi ve grupların ise "perişan" durumda olduklarından bahsedilir (Güvenç ve Işık, 1999, s.65). Diğer müteahhitlerin anlatılarında da, ihale kanunundaki yanlışlıklar, suistimal, kayırmacılık gibi faktörlerin yanında Dünya Ekonomik Buhranı'nın da tetiklediği ekonomik sıkıntılar gözlemlenir. Örneğin, kendisi aynı zamanda Eskişehir milletvekili olan Emin Sazak 11.03.1930 tarihli anılarında şunları yazar: "Hükümet aniden inşaatları durdurdu. Bir kargaşa var, iş dünyası çok kötü durumda." (Sazak, 2009). Vehbi Koç ise 2490 sayılı müteahhitlik kanunuyla işin en ucuz fiyatı verene ihale edilmesinin, iyi müteahhitlerin yaşamasına engel olduğuna ve bundan devletin zarar gördüğüne işaret eder (Demir, 2006, s.104).

Jak Aggiman'ın Türkiye'de müteahhitlik kurumunun tarihini inceleyen yayınlarda ve o dönemin diğer müteahhitlerinin anılarında çok kısıtlı ya da hiç yer almaması da ilginçtir.²¹ Bunun bir sebebi, Aggiman'ın hizmet alanının oldukça tanımlı, kısıtlı ve rakipsiz olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu alan da, Ankara'daki elçilik yapılarıdır. Ekonomik sorunların arttığı koşullarda yabancı hükümet-

lerle yapılan iş anlaşmaları belki onun için daha güvenli bir gelecek vaat ediyordu.²² Büyük ölçekli olmamalarına rağmen bu yapıların sağladıkları prestij de, uygulamacılara çekici gelmiş olmalı. Ancak yine de, Aggiman'ın Bayındırlık Bakanlığı'ndaki belgesi "her türlü nafia işi" şeklinde genel bir uzmanlık tanımı yapar ve gelecekte başka alanlarda da yüklenici olabilmesi olasılığını dışlamaz²³ (1937 senesinde Nafia, 1937, s. 518).

Ankara- Elçiliklerin Müteahhidi

Başkentin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması ve bu durumun uluslararası planda yarattığı sorunlar ve çözümlerinin öyküsü detaylı çalışılmış bir konudur. Örneğin, Bilal Şimşir, yabancı ülkelerin arşivlerini de kullanarak bu diplomatik öyküyü anlatır ancak mimari ve mekânsal boyut üzerinde çok durmaz (Şimşir, 2006). Bu boyutu daha kapsamlı ele alan araştırmacılar Zeynep Kezer ise inşaat süreçlerinin aktörlerini konunun dışında tutar (Kezer, 2015; Kezer, 2017).

Kezer'in vurguladığı gibi, dünya politik sahnesinde arka plana itilen Sovyetler Birliği ve Almanya, Kurtuluş Savaşı'nın ardından Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle Türkiye'de temsilcilikler açmada çok hızlı davranmışlardır. İlki 1926 diğeri ise 1927 yılında kent içinde göze çarpan konumlarda büyük ve konforlu büyükelçilik binalarını inşa etmişlerdir. İngiltere ise Ankara'nın başkent yapılması kararına karşı durmakta, diğer ülkeleri de etkileyerek bu taşınmayı geciktirmektedir.

Fakat bu etki uzun sürmez ve başka ülkeler de zaman içinde kendi elçilik binalarını yaptırmayı tercih ederler.

21 Türkiye Müteahhitler Birliği'nin yayınladığı *İnşaatçıların Tarihi* 2006 ve Mehmet Şener (2013) *Contractors and Contractorship* ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi gibi kapsamlı yayınlarda sadece isim olarak zikredilir, Koçzade Vehbi (Koç), Emin Sazak, Sezai Türkes, Fevzi Akkaya, Arif Hikmet Koyunoğlu gibi o dönemin müteahhitlik hizmeti de veren mühendis ve mimarlarının yaşam öykülerinde ise hiç yer almaz.

22 Diğer devlet yapılarında aksamlar olmasına rağmen bunlarda ödemelerin zamanında yapıldığını üstelik te yabancı para ile gerçekleştiğini yazıyor kaynaklar. Örneğin Belçika temsilciliği için Haziran 1929'da sözleşme imzalayan Aggiman'ın alacakları aynı yılın Ekim ayında meydana gelen Wall Street iflasları ve takip eden Dünya Buhranı nedeniyle en istikrarlı para olan İngiliz Lirası olarak ödenmiştir. (Daunt, 2008a, s. 72).

Bunun her zaman geçerli olmadığını düşünmek de mümkün. Örneğin bazı yazışmalar, Fransız Büyükelçiliği inşaatı sürerken Fransız Frangı ile Türk lirası arasındaki kur değerinin aniden farklılaşmasının, Aggiman'ı Paris'e giderek yetkililerle konuşmaya sevk ettiğini, ancak Fransız yetkililerin bu konuda bir düzenlemeye gitmediğini belirtiyor. Fakat bu yazışmada, aynı durumla İngiliz elçiliği inşaatında karşılaşıldığında ise, Aggiman'ın zararına olmayacak şekilde çözüldüğü bilgisi de yer alıyor. (Turkey, Contracts-II, 1937)

23 1937 senesinde Nafia işleri için yeniden vesika alanları gösteren bu listede Aggiman'ın o güne kadar yaptığı en büyük iş 897.000 TL olarak görünüyor. Bu miktarın, meslektaşlarınınkiyle kıyaslandığında, oldukça üst sıralarda olduğu görülebiliyor. Coe tarafından verilen elçilik inşaatları maliyetleri göz önüne alınacak olursa, en maliyetlisinin 350.000 TL ile İran elçiliği olduğu anlaşılıyor.

O dönemin sınıflamasıyla bu elçiliklerin bazıları büyükelçilik, bir kısmı ise ortaelçilik (legation) statüsündedir. Bu süreç Türkiye basınında da heyecan ve gururla izlenir. Örneğin rejimin uluslararası propagandasına yönelik "La Turquie Kemaliste" dergisi, Ankara'daki elçiliklerin mimari niteliklerini tek tek anlatırken, onları dünya devletlerinin Cumhuriyet Türkiye'si'ni benimsemesinin bir işareti olarak gösterir (Waldapfel, 1937).

Dönemin önemli şahsiyetleri bu yapılar hakkında değerlendirmeler yaparlar. Örneğin, edebiyatçı Ahmet Hamdi Tanpınar Ankara Lisesi'nde öğretmenken, şehrin yeni elçilik binalarından "İran sefaretinin eski Sasani saraylarının hatıralarından bir şark üslubu aradığı" yorumunu yapar ve birkaç arkadaşıyla birlikte "Belçika sefaretinin sakin ve gösterişsiz klasik yapısını sevdiğini" yazar (Tanpınar, 1999, s.197) (Şekil 7 ve Şekil 8). 6 Eylül

Şekil 7. İran Büyükelçiliği.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.

Şekil 8. Belçika Büyükelçiliği
(Fotoğraf: Sébah ve Joailler)

Kaynak: Waldapfel, 1937.

1931 tarihli New York Times gazetesindeki Ankara'yı tanıtan bir yazıda ise İran elçiliği "modernite için en yeni söz" başlığıyla yer alır. Dönemin ABD elçisi de, İran elçiliğinin "ihtişam itibarıyla Washington'daki binaları geride bıraktığını" söyler (M. Şeril Gazi Hz.ni, 1932).

Tanpınar'ın, şehrin mimarisindeki üslupsal çeşitliliği daha da artıran elçiliklerin farklı anlayışlarla yapılmasına örnek olarak bahsettiği bu iki elçilik aslında inşaat süreçleri açısından birbirine çok benziyordu. Bu benzerliği o anda kendisi bir büyükelçilik binası inşa etmemiş olan ve yapılanları anlamaya çalışan bir büyükelçilik raporundan takip etmek mümkün. ABD elçiliği üçüncü sekreteri Robert D. Coe, Ekim 1934'de yazdığı raporda bu yapıları, Ankara'daki diğer yapılar için yaptığı gibi, maliyetlerine kadar detaylı şekilde ülkesine rapor eder (Coe, 1933). Coe'nun listesinde elçiliklerin yapım tarihlerine göre sıralanmaları: büyükelçilikler başlığı altında Sovyetler Birliği (1926), Almanya (1927), Polonya (1930), İran (1930) ve İngiltere (1930); orta elçilikler başlığı altında ise Macaristan (1933), Belçika (1930) ve İsveç (1934) şeklindedir.

Coe raporunda bu listedeki yapılardan kendi vatandaşı mimarların projelendirdiği Sovyet, Alman, Polonya ve İsveç temsilcilikleri dışında kalanların tamamının M. J. Aggiman (sic.) tarafından tasarlandığı yazar. Aggiman her ne kadar Coe'nun derlediği Ankara'da çalışan yerli ve yabancı mimarlar listesinde yer almasa da, metnin içinde "yurt dışında eğitim yapmış bir yerli mimar-müteahhit" olarak tanımlanır. Bu mimarın mal sahibinin isteklerine göre tasarım düşüncelerini uydurabildiğini, bu nedenle de, bu yapılar arasında bir üslupsal ya da inşai bütünlük aranmayacağını yazar (Coe, 1933, s.183).

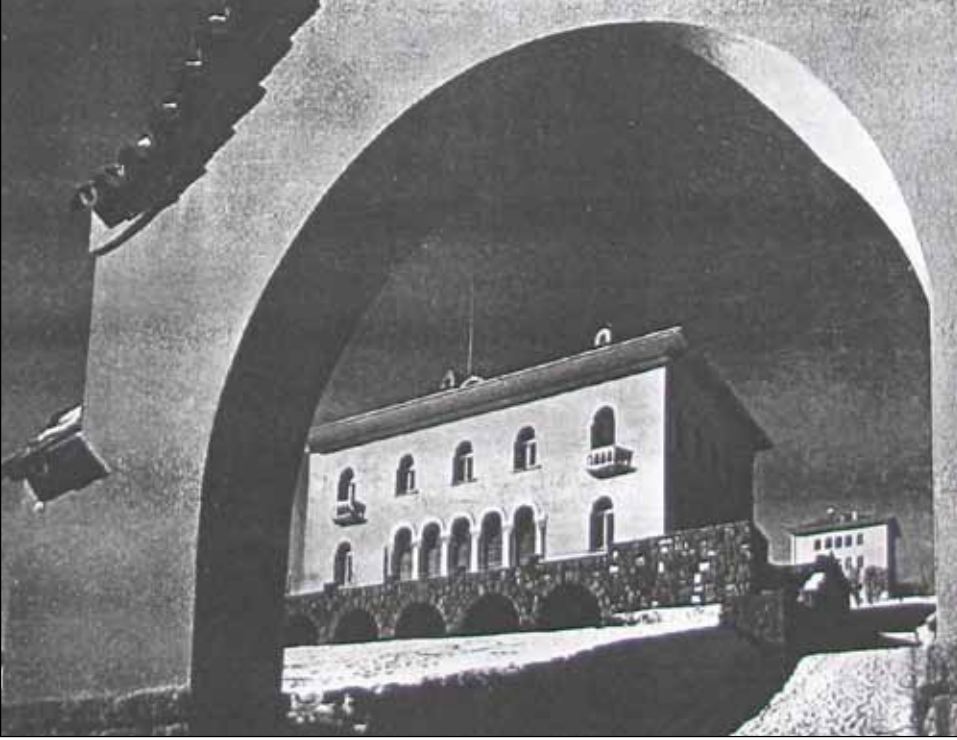
Belçika Elçiliğini inceleyen Patricia Daunt, 1 Haziran 1929'da Ankara mimar ve inşaatçılarının giderek büyüyenlerinden biri olan J. Aggiman'ın 16,000 İngiliz Lirası'na bu işi üstlendiğini yazar (Daunt, 2008a, ss. 72,73). Binanın üst katlarda orta sofalı gibi bir plan kurgusu olmasında, tavan süslerinde radyatör grillerindeki süslerde bir "Osmanlı mimarı"nın izlerini sürer. İran Büyükelçiliği binası ile Aggiman ilişkisini anlamak üzere çok bilgi olmasa da, kendisine İran hükümetinden bir nişan verilmiş olması, yapının gerçekleştirilmesindeki rolünü tam olarak

anlamamızı sağlamasa da ilginçtir (Obituary of Jacques Nessim Aggiman, 1943).

Ancak her ne kadar Robert D. Coe, mimarlık kariyeri planlarken diplomat olduğu için ilginç ve detaylı gözlemler yapmış olsa da, raporunda hem mimar sıfatını kullanırken çok dikkatli davranmadığı hem de bilgilerin tam anlamıyla gerçeği yansıtmadığı gözlemleniyor. Bahsettiği şekliyle büyükelçilik ve elçiliklerin çoğunun Aggiman tarafından tasarlandığına dair bilgilerin doğruluğu hakkında şüphe duymak için yeterli sebep var. Örneğin, Yugoslavya elçiliğinin projesi Belgrad'da hazırlanıyor (Şekil 9). Bu yapı da Sırp mimar Kosta J. Jovanoviç tarafından 1931 yılında Dedinje'deki krallık sarayı örnek alınarak tasarlanmıştır (Kadijevic, 2012). Her ne kadar Coe'nun listesinde olmasa da, Aggiman'ın Yugoslavya devletinden nişan almış olduğu göz önüne alındığında, Ankara'daki Yugoslavya elçiliğini de inşa etmiş olduğu sonucuna varılabilir. 1937 yılına kadar inşaat bitmiş olsa da o yıla ait bir yazışma Aggiman'ın hâlâ Yugoslavya elçiliğiyle ilgilendiğini yazmakta.

Macaristan elçiliğinin tasarımı ise Giulio Mongeri tarafından yapılıyor ve inşaatın yapımında mimar müşavir rolünü de üstleniyor²⁴ (Şekil 10). Daha sonra detaylı şekilde göreceğimiz gibi Birleşik Krallık (İngiltere) Büyükelçiliğinin tasarımının da İngiltere'de yapıldığını biliyoruz. Ancak diğerlerinde acaba Aggiman'ın tasarım sürecinde bir rolü olmuş mudur? Aggiman şirketi aynı zamanda proje de üreten bir müteahhitlik şirketi midir? Ya da kendisi proje hazırlanması hizmetini de üstüne almış, yani başka mimarlardan proje hazırlamalarını mı istemiştir? Başka bir deyişle, bu işleri günümüzdeki tabiriyle "anahtar teslim" olarak mı üstlenmiştir, yoksa sadece inşaat ya da hatta inşaatın belli bölümlerinden sorumlu bir taşeron ya da alt taşeronluk hizmeti mi vermiştir? Bu sorulara net cevap vermek güç, ancak Aggiman'ın vefatının ardından kaleme alınan bir yazıda kendisinin Türkiye Millet Meclisi tarafından çeşitli diplomatik misyonlar konusunda danışman ve inşacı olarak görevlendirildiği yazıyor (Obituary of Jacques Nessim Aggiman, 1943). Bu da pek çok elçiliğin inşa süreçlerinde ismine rastlanmasının nedenlerinden biri olmalı. Ancak ismi bu elçiliklere salık verilmiş olsa da, nasıl hizmetler verebileceği konusu çok belirli, ya da kısıtlı/tanımlı olmasa gerek.

24 Gazetelerde Macaristan Büyükelçiliği inşaatı için teklif verecek olan müteahhitlerin Mongeri'den çizimleri ve ihale dosyasını alabileceklerine dair ilanlar bulunmakta. *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1930.

Şekil 9.
Yugoslavya Elçiliği.
Kaynak: Waldapfel, 1937.

Şekil 10.
Macaristan Elçiliği.
Kaynak: Waldapfel, 1937.

Nitekim 1930'ların ikinci yarısında iki büyükelçilik binasındaki etkinliği, iş kalemlerindeki bu değişkenliği gösteriyor. 1935 yılının haziran ayında Polonya Büyükelçiliği'ndeki yangın çatıya ve elçinin yaşadığı bölüme büyük zarar verir. Daunt'un ifadesiyle binanın Ankara'nın en prestijli yapılarından birisi olarak yenilenmesi isteniyorsa Aggiman'ı çağırılmaktan başka çare yoktur (Daunt, 2008b, s. 76). Neoklasik detaylarla çok zengin iç hacimleri olan bu yapının restorasyonu anlamına gelen bu iş için basit tamirat olmadığı anlaşılmaktadır. Aggiman bu iş için uzman zanaatkarları Ankara'da mı bulmuştur, yurt dışından mı getirmiştir bilinmiyor.

Polonya Büyükelçiliğinden birkaç yıl sonra gerçekleştirdiği Çekoslovakya Elçiliği ise, tüm inşai aşamalarda her türlü rolün Aggiman tarafından üstlenilmiş olabileceğine dair ipuçları veriyor. Aggiman önce, elçiliğin 1928'de yerleştiği ilk yapı olan, mimar ve müteahhit Arif Hikmet Koyunoğlu'nun tasarladığı ve daha önce Falih Rıfıkı Atay'a ait villanın bakımı ve yeniden düzenlenmesi sürecine katılır (Şekil 11A ve 11B). 1931 yılında Ankara'daki Çekoslovakya elçiliği için Sırbistan'daki elçiliğini de tasarlayan ünlü Çek mimarı Alois Mezera bir proje yapar (Kamutay

Müsabakası, 1938).²⁵ Ancak bu projenin inşaatının yüksek bedellere yol açacağı anlaşılıp işler çıkmaza girdiğinde Aggiman'ın yeni bir proje hazırlaması ve inşaatını da tasarım ile birlikte gerçekleştirmesi söz konusu olur.

Aggiman 1936 yılında Mezera'nın elden geçirdiği ve küçülttüğü yeni elçilik binaları yapılacağı zaman da, dört grubun katıldığı ihale sürecini kazanır ve 1938 yılı başında inşaatı tamamlar²⁶ (Jaroš, 2006). İnşaat sürecinin denetlenmesi ve malzeme seçimleri için başka bir mimar, Josef Turek de Çekoslovakya'dan Ankara'ya gelir.

Ankara - İngiltere, Fransa ve ABD Diplomatik Misyon Yapılarındaki Rolü

Bilindiği gibi Ankara'ya ilk yerleşen büyükelçiliklerden birisi Almanya idi. Bu durum Türkiye ile Almanya'nın geçmişten gelen güçlü ilişkilerinin bir yansıması olduğu gibi bu yaklaşmayı daha da artıran bir faktör olarak değerlendirilebilir. O döneme ilişkin çok bilinen bir anekdot olan Mustafa Kemal Paşa'nın 1924 yılında Alman Büyükelçisi'ni ilk ahşap prefabrik konutunda ziyaret etmesi ve detaylı şekilde inceleyerek çok beğendiğini ifade etmesi, kâğır yedi binadan oluşan Alman Büyükelçiliği

Şekil 11A. Eski Çekoslovakya Elçiliği-Falih Rıfıkı Atay'ın konutu.
Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.

Şekil 11B. Sonradan yapılan Çekoslovakya Elçiliği.
Fotoğraf: M. Haluk Zelef, 2017.

25 Mezera 1938 yılında Ankara'daki ikinci yapısını gerçekleştirmek için bir girişimde bulunur ve Kamutay (TBMM) binası yarışmasına katılır ve 1. mükâfatlardan birini alır.

26 Bu yayında Aggiman Kanada'da mimarlık eğitimi görmüş Ermeni kökenli bir kişi olarak geçmektedir. İlgili bölümün tercümesinde yardımcı olan Ing. Jiří Tencar'a teşekkür ederim.

yerleşkesinin de 1928 sonbaharında tamamlanması için motivasyon olmuştur.

Almanya'nın o günün Ankara'sında aynı zamanda ticaret, teknik alanlarda da belirgin bir hakimiyeti vardı.²⁷ İngiltere ise Birinci Dünya Savaşı başından itibaren büyükelçiliğini kapatmıştı ve Lozan sonrası tekrar eskisi gibi İstanbul'da yerleşmeyi planlıyordu. Fransa ve İtalya ile birlikte Ankara'yı başkent olarak tanımama konusunda oldukça uzun süredir ayak diremekteydi. Türk hükümetinin büyükelçiliği inşa etmek üzere bedelsiz arsa tahsisi yapması da bu durumu büyük ölçüde değiştirmemişti, arsayı kabul etmekle beraber, "burada küçük memurların kalması söz konusu olabilir ama misyon şefi Büyükelçi İstanbul'da kalmalıdır" fikrinde ısrar ediyorlardı (Şimşir, 2006, s. 329). İngiliz Büyükelçisi Lindsay güven mektubunu sunmaya geldiği 1925 yılının Mart ayında incelemeler yaptı ve Ankaralı tüccarlardan Hacı Kerim'e ait arsayı beğenerek hükümetine verilmesini talep etti.

Daha sonraki sürecin ayrıntıları değişik kaynaklarda küçük farklarla kaydediliyor. İşlemleri sürdürmek üzere İstanbul'daki büyükelçilik kâtibi Alexander Knox Helm'in Eylül ayında yalnız geldiği (Şimşir, 2006, s. 304) ya da Ocak 1926'da Büyükelçiliğin İnşaat Dairesi mimarı Hewlett Edwards ile birlikte Ankara'ya arsa bakmaya geldiği yazılıyor (Bertram, 2011).²⁸ Gazi'nin köşküne ve Dışişleri Bakanının konutuna yakın olmanın sunacağı avantajları düşünerek Çankaya'da 28 dönümlük bir arazi beğendikleri ve sahibi olan Salih Bey'den hükümet tarafından alınan arazinin, Temmuz ayında İngilizlere teslim edildiği bilgisi veriliyor (030.18.1.1/16.67.10, BCA). İki farklı kaynaktaki anlatımlarda Hacı Kerim ve Salih Bey'e ait olduğu belirtilen arsaların, arşivlerdeki çizimler incelendiğinde birbirine komşu iki arsa olduğu ve İngiltere Büyükelçiliği'nin dört komşu arsanın birleştirilmesinden oluşan geniş bir alana oturduğu anlaşılmaktadır.²⁹

Arsa alındıktan sonra üstündeki Salih Bey'e (Bozok) ait ahşap ev kullanılmaya başlanır. HMOW (Her Majesty's Office of Works) tarafından hazırlanan bu ahşap köşkün büyüütülmesine ait Haziran 1925'de yapılan çizimlerde

projenin uygulayıcısına ilişkin kesin bir bilgiye rastlanmasa da, Aggiman tarafından gerçekleştirilmiş olması mümkün görünüyör (Şekil 12).

O tarihlerde Londra hükümeti Ankara'ya kapsamlı bir büyükelçilik yapılmasını desteklemese de yeni Büyükelçi Sir George Clerk yıl bitmeden Türk Hükümeti'ne bir inşaata başladığını göstermek ister. 1927 yılında öncelikle bir yapı inşa ederek konut ile kançılara işlevlerini aynı binada çözmek, uzun vadede ise konut için ayrı bir yapı gerçekleştirmek seçeneği gündeme gelir. Büyükelçi İngiltere'nin Ankara'ya karşı boykotunu sürdürmeyi anlamlı bulmaz ve eldeki kısıtlı bütçe nedeniyle başka seçenekleri de gözden geçirir. Birinci seçenek Almanya'nın ilk elçiliği gibi İngiltere'den taşınabilir bir evi bu alana kurarak büyükelçiliği çalışır hale getirmek, ikincisi ise Ankara'da da bürosu bulunan Alman Holzmann Şirketi'nin mütevazı bir binaya ilişkin teklifini kabul ederek, maddi nedenlerle zaten gecikmiş olan projeyi 1:4'ü kadar bir maliyetle hızlı bir şekilde gerçekleştirmek gibi seçenekler üzerinde durulur.

Bu noktada bazı tereddütlerin ortaya çıktığını düşünmek mümkün. Philipp Holzmann aynı zamanda Almanya Büyükelçiliği'nin de inşaatını gerçekleştirmişti, bunun da hem ülke hem de firma için bir propaganda alanı olduğunun farkındaydı. Nitekim birkaç yıl sonra büyükelçilik konutu inşaatı için ihale açılması gündeme geldiğinde Holzmann şirketini İngiliz Bayındırlık Bakanlığı (HMOW) yetkilisi "iyi bir inşaat firması" olduğu gerekçesiyle ihaleye çağırılmalarını teklif ettiğinde Büyükelçi bu öneriyi "politik olarak çok naif" bularak reddetmişti (Berridge, 2009, s. 155). Dolayısıyla elçiliğinin inşası söz konusu olduğunda "üzerinde güneş batmayan dünya imparatorluğu" olarak nitelenen ve Osmanlı başkenti İstanbul'da da çok gösterişli bir Büyükelçilik binası olan İngiltere'nin,³⁰ bunu kendi imkânlarıyla gerçekleştirmesi bekleniyor olmalı o günün Ankara'sında.

Nitekim proje, İngiltere Büyükelçiliği'nin İstanbul'daki kendi mimarı Hewlett Edwards ile Londra'daki "Her Majesty's Office of Works" (HMOW) mimarı F.L.W

27 1920'li ve 1930'lu yıllarda aralarında mimarların ve mühendislerin de bulunduğu pek çok uzman, Türkiye'nin savaş öncesinden beri yakın ilişkileri olan Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi Almanca konuşulan ülkelerden gelmekteydi. Hatta o dönemin tanıkları her yerde Almanca konuşulmaktaydı diye belirtirler.

28 Knox Helm'in bu iş için hem 1925 hem de 1926 başında geldiğini ifade eden bir diğer kaynak olarak bkz. Berridge, 2009, s. 148.

29 Bu konudaki çizimler Londra Ulusal Arşivi'nde bulunmaktadır: MPI 1/709/3-4, TNA.

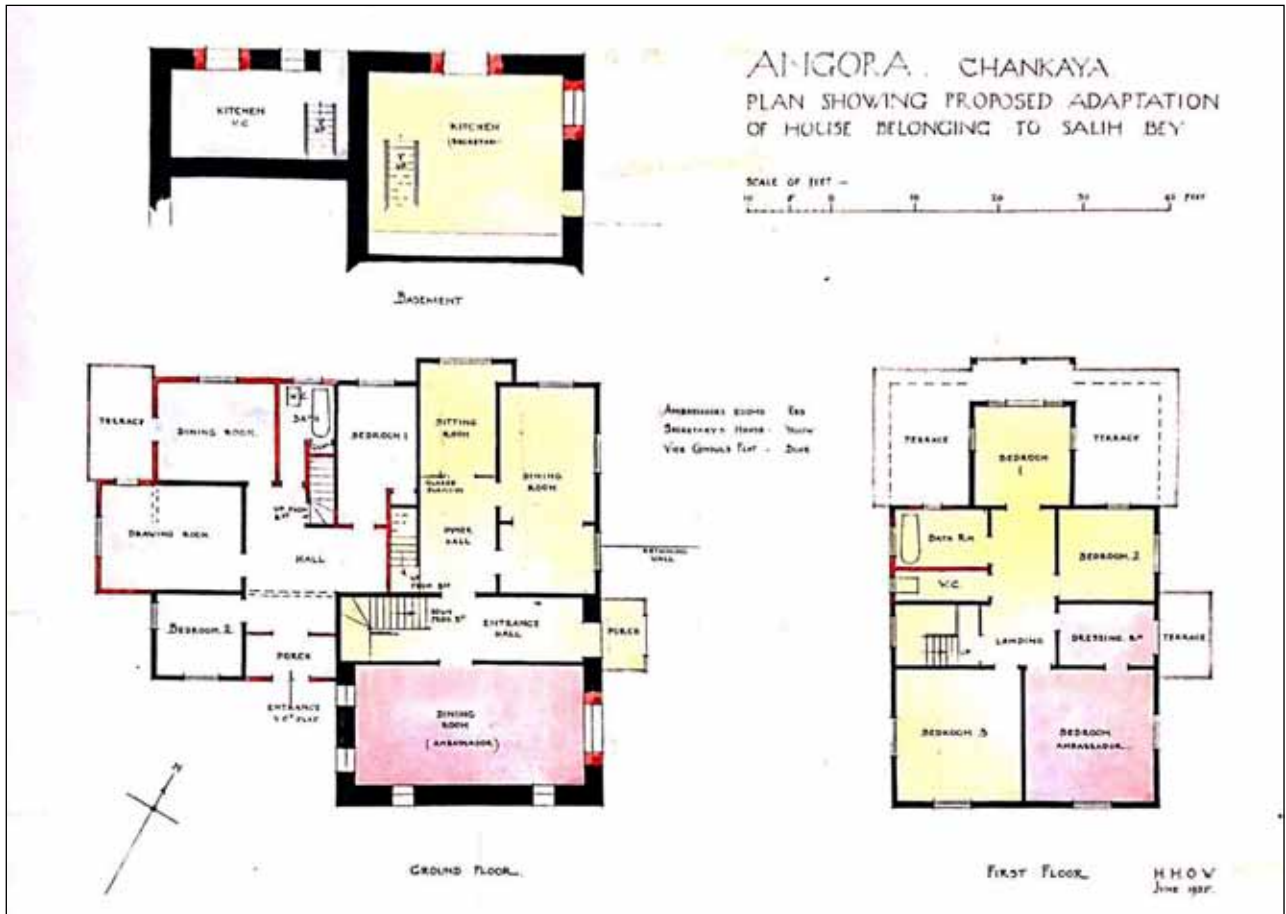
30 İngilizlerin 19. yüzyılda İstanbul'da inşa ettikleri ya da tasarladıkları diğer yapılar için bkz.: Crinson, 1996.

Cloux tarafından hazırlanır. Mimarlar sadece bu ilk projeyi tasarlamazlar, elçiliğin ileride nasıl gelişeceğini gösteren ve bunun için gerekli binaları içeren yerleşke planlarını da Mart 1929 tarihli çizimlerde sunarlar. Fakat zaman içinde, yine ekonomik nedenlerle, ilk binaya ek olarak sadece bir büyükelçilik ikametgahı yapılmasına karar verilir (Şekil 13).

Projenin üzerinde şahısların isimleri geçmez, sadece İngiltere'nin yurt dışındaki projelerinin de yürütülmesinden sorumlu olan "Her Majesty's Office of Works"

(HMOW) tarafından Mayıs 1929 tarihinde hazırlandığı belirtilir. Çizimler Londra Ulusal Arşivi'nde bulunmaktadır (WORK 13/1171, TNA). (Şekil 14). Şartname üzerinde ise proje müellifinin imzası olarak yalnız F.L. Cloux ismine rastlanır.

İnşaat ihalesine ilişkin şartnameler 10 Eylül 1929 tarihinde imzalanır. Şartname ile birlikte 18'i mimarlık, 15'i mühendisliğe ilişkin proje paftaları da Aggiman tarafından imzalanarak yapının mimari ve teknik nitelikleri hukuken kayıt altına alınmış olur³¹(Şekil 15).

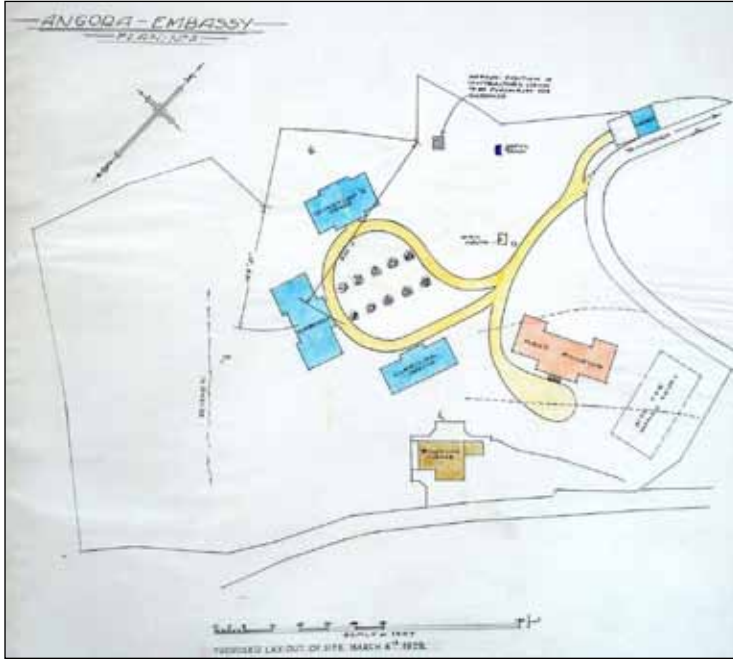

Şekil 12. Salih (Bozok) Bey Evi tadilat projesi.

Kaynak: MPI 1/709/3-4, TNA.

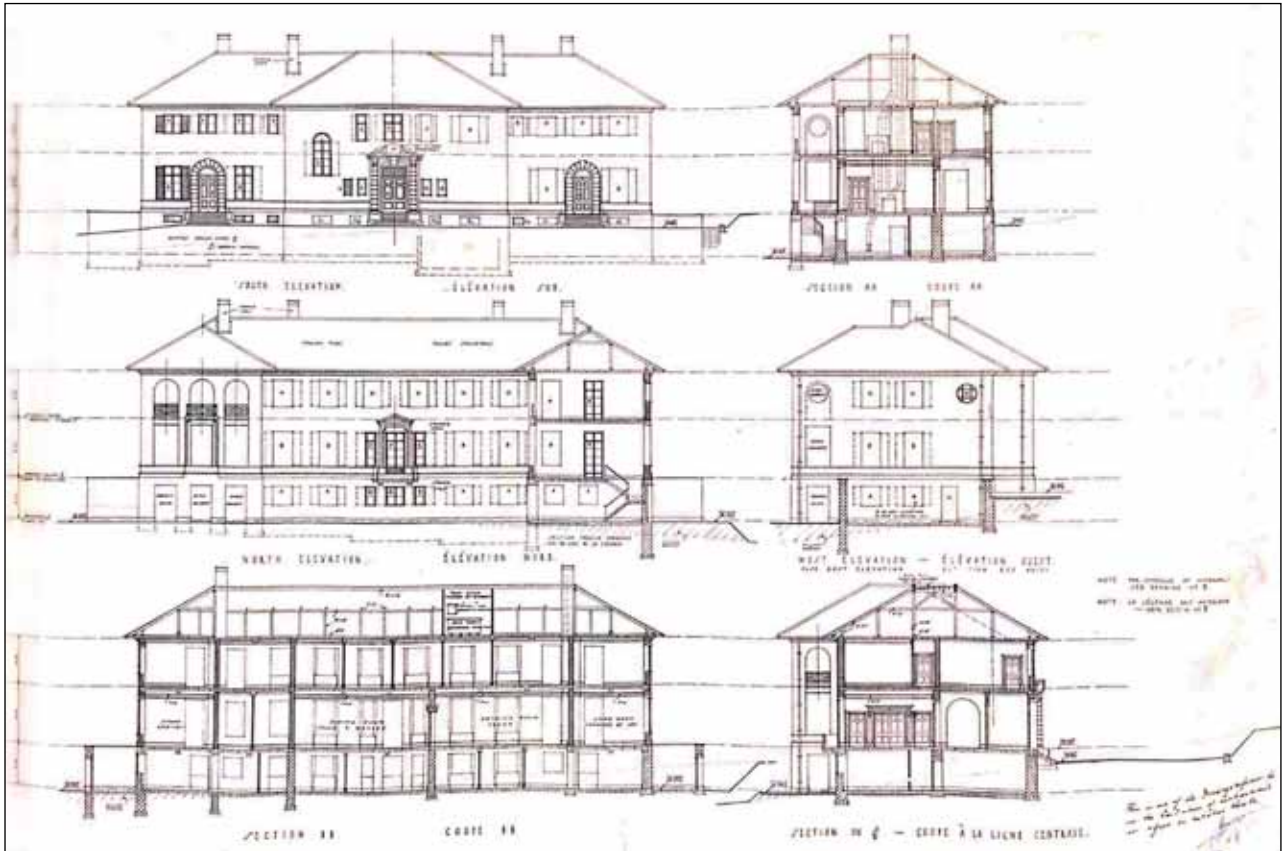
31 Bu projelerin tamamı HMOW'nin farklı bölümleri tarafından hazırlanmış. Mimarlık paftalarında ilginç bir nokta detaylara (doğrama vb.) ilişkin çizimlerin binanın mimari projesinden bir ay öncesinin tarihini taşımaları. Bu tür devlet yapılarında detaylar konusunda standartların geliştirildiğini ve ana kararlar verildikten sonra adapte edilebildiğine ilişkin bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

Şekil 13. İngiltere Büyükelçiliği arazi kullanımı önerisi (Kırmızı ilk inşa edilen yapı, mavi olanlar zamanla eklenmesi düşünülenler, kahverengi ise arsa İngilizlere verildiğinde üstünde yer alan Salih Bey'e ait konut.

Kaynak: Room for diplomacy, t.y.

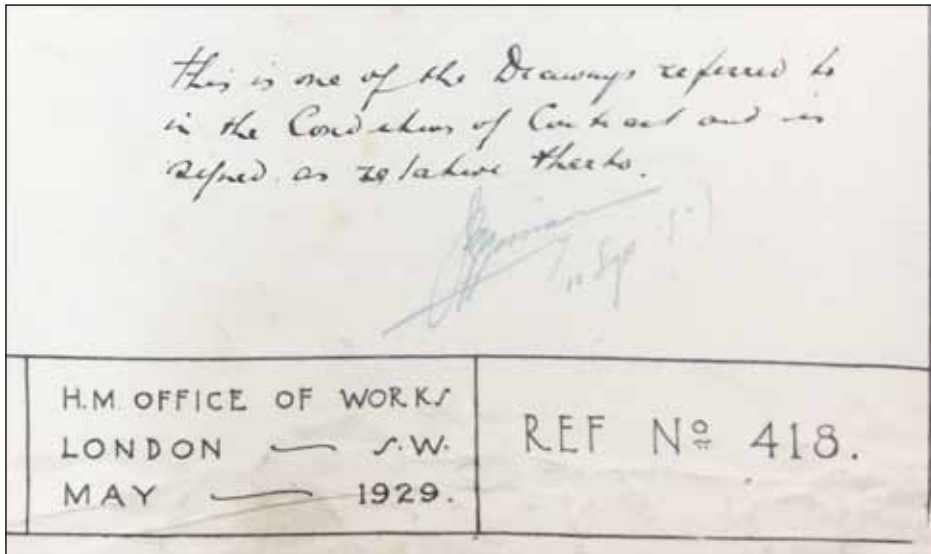
Şekil 14. İngiltere Büyükelçiliği Kançılara bölümü.

Kaynak: WORK 13/1171, TNA.

O günün uluslararası dili olsa ve Türk hükümetiyle İngiltere elçiliği arasındaki yazışmalar Fransızca yapılırsa da, İngiltere'ye ait bir binayla ilgili ihalenin Fransızca hazırlanması oldukça ilginç. Aggiman'ın İngiliz Milletler Topluluğu üyesi de olan Kanada'da 10 sene bulunduğu, eğitim aldığı ve hatta vatandaşlığına sahip olduğu düşünüldüğünde, bu durum daha da ilginç hale geliyor. Bu konuda bir bilgi bulunmasa da, İngilizlerin başka kişilerden de teklif almak için şartnamede İngilizce kullanmadıkları ihtimal dâhilinde olabilir. Çizim paftalarının ise iki dilli olarak hazırlandığı dikkat çekiyor. Burada da yine ilginç olan, çizimlerin metrik sistemde hazırlanmış olması. Emperyal sistem kullanan İngiltere'de hazırlanan ve metrik sisteme resmen 1934 yılında, yani sözleşmeden beş sene sonra geçen Türkiye'de³² inşa edilecek bir yapının bu ölçü sisteminde çizilmesi, Aggiman için bir uyum sorununa neden olmuş mudur bilinmez (Şekil 16).

Bir sene içinde bitirilmesi beklenen yapının teknik şartnamesi de başka açılardan ilginçtir. Bilindiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti elçiliklerin bir an önce Ankara'ya taşınması için iki konuda destek olmaktadır. Birincisi,

elçiliklere bedava olarak arsa temin eder, ikincisi de, "hariçten getirilecek levazımı inşaiye gümrük resminden müstesnadır" şeklinde bir karar alır. Bu maddeler 1925 yılında kanunlaşır (Şimşir, 2006, s. 302). İngiltere inşaat malzemesinin çok büyük kısmını Londra'dan getirecektir. Listede, lamine çelik kirişler, yuvarlak çelik çubuklar, camlar, boya, ıslak hacimlerdeki tüm ürünler, mutfaklardaki ocak, baca gibi tesisat, kapı ve pencere aksamı, meşe ana merdiven, şömineler, girişlerdeki dövme demir kapılar gibi toplam 18 malzeme kalemi sıralanır. Bu malzemeler, Avrupa'dan gemiyle Haydarpaşa rıhtımına getirilecek, oradan da Aggiman tarafından Ankara'ya taşıtılacaktır. Bunlar arasında yer alan ahşap parçalar, örneğin meşe ana merdivenin bölümleri, getirildiklerinde önce geçici olarak kurulacaktır. Böylece, Londra'nın nemli havasından gelen ahşabın üç ayda Ankara'nın kuru havasına uyum göstereceği ve içindeki nemi bırakacağı düşünülmüş olabilir. Yerel kaynaklardan temin edilecek malzeme arasında ise, yapının güney girişinde ve bazı banyolarda kullanılacak Marmara mermeri ve Karadeniz çam kerestesi ile taş ve tuğla bulunur.

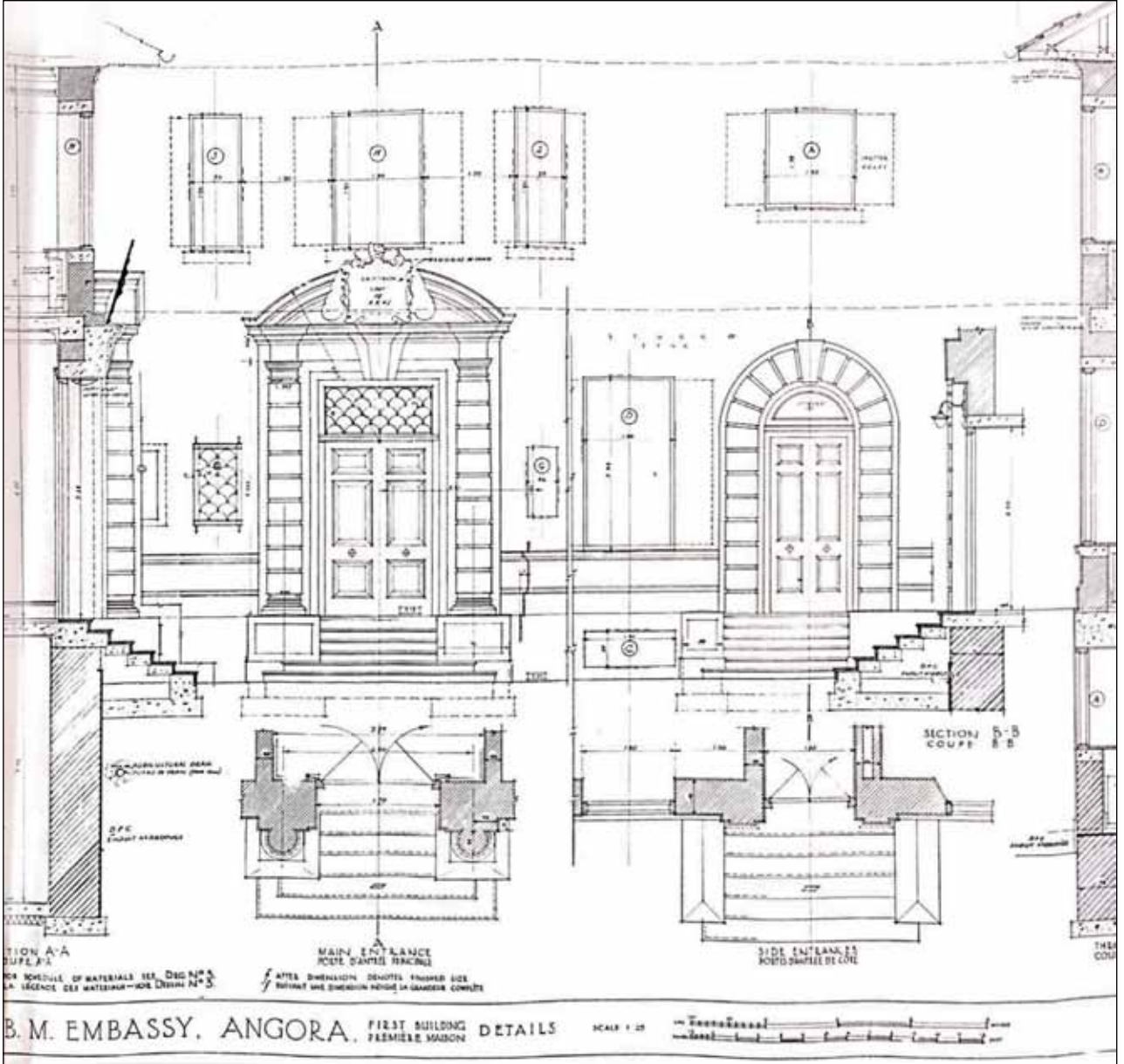

Şekil 15. Tüm proje paftalarında yer alan Aggiman'ın imzası ve sözleşme tarihi:

"Bu pafta sözleşme koşullarında bahsedilen projeye ait çizimlerden biridir ve bu nedenle imzalanmıştır."

Kaynak: WORK 13/1171, TNA.

32 Metrik sisteme geçme konusunda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle bilimsel ve teknolojik alanlarda gayret gösteren Osmanlı İmparatorluğunda 1869 yılında çıkarılan kanunla 1874 yılından itibaren tamamen metre, gram ve litre gibi ölçülerin kullanılması planlanmıştır. Ancak türlü zorluklar nedeniyle resmi kurumlarda bu dönüşüm 1898de tamamlansa da, genel kullanımda eski ölçü birimleri geçerliydi. Cumhuriyet döneminde ise 1931 yılında yeni ölçülere ilişkin kanun 1931 yılında mecliste kabul edildi ve 1934'den itibaren ticari ve sosyal yaşamda da standart sağlandı (Günergun, 2000, ss. 487-491).

Şekil 16. Projeyle ilişkin mimari paftalardan biri.

Kaynak: WORK 13/1171, TNA.

Sözleşme, bütün malzemelerin ve işçiliğin mimar ya da temsilcisi tarafından tetkik edilmesi ve onaylanması gerektiğini vurgular. Çimentonun İngiltere'den geleceği, ancak mimarın arada bir beton testi isteyeceği, bunun için de müteahhidin bu örnekleri İngiltere'ye göndermesi gerektiği de yazar (TP10,S14,SS47/ 198a-04-002/913, BanQC). Beton mekanik araçlarla karıştırılacaktır. Kalıp işleri de

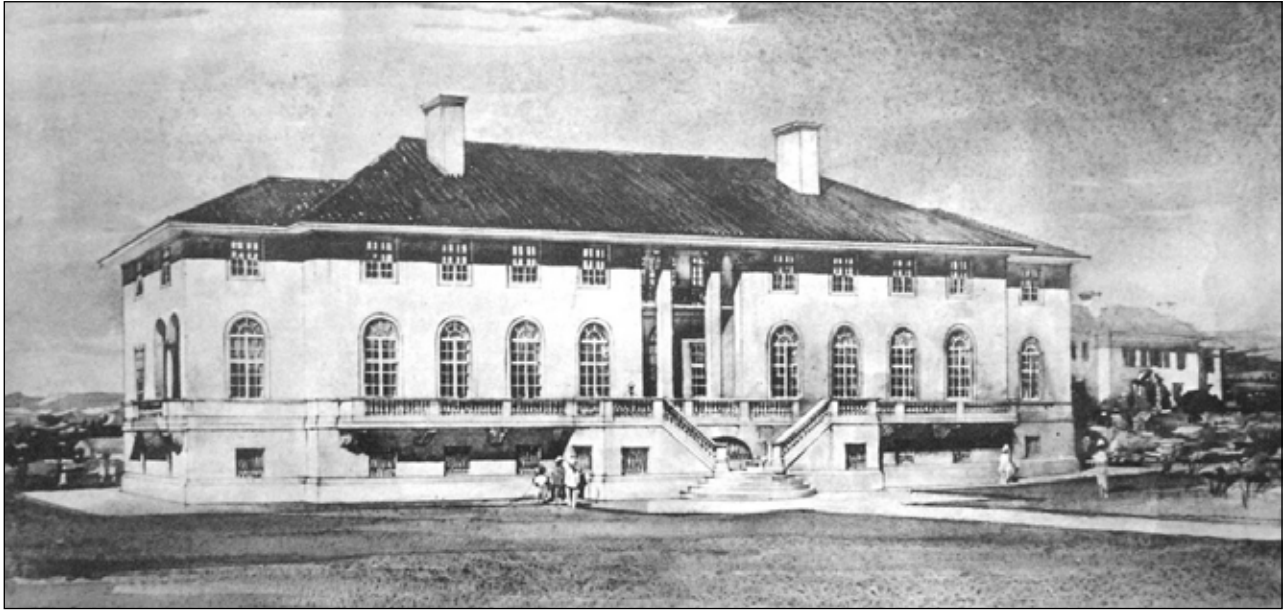
mimar tarafından onaylanacaktır. Sözleşmede “mimar ya da yetkilendireceği kişi” denilmektedir (TP10,S14,SS47/ 198a-04-002/913, BanQC), dolayısıyla ürünlerin ve test sonuçlarının Londra'da değil İstanbul'da, Büyükelçilik mimarı Hewlett Edwards tarafından onaylanması da söz konusu olabilir.

Sözleşmede gereken işgücünü müteahhidin sağlayacağı yazmaktadır, ancak pek çoğu özel işçilik gerektiren bu iş kalemlerine uygun işçiliğin o günün Ankara'sında nasıl sağlandığı bilinmemektedir. Ayrıca, İngiltere'den işgücü gönderildiğine ilişkin herhangi bir belge bulunmamaktadır.

Aggiman'ın İngiliz yetkililerle imzaladığı sözleşme ekleriyle birlikte oldukça detaylıdır ve toplamda 68 sayfa tutmaktadır. Sadece teknik konular değil iş güvenliği gibi sosyal açıdan beklentiler de sözleşmede yer alır. Örneğin müteahhit çalışan işçilerine hijyenik koşullarda, uygun bir barınak, ıslak hacimler sağlamalıdır. Gerek malzemeler gerekse kişilerle ilgili zararlar müteahhit tarafından karşılanacaktır. İşçilerin olası bir grevi de düşünülmüş, ancak bu sebeple ortaya çıkabilecek gecikme ve zarardan müteahhidin sorumlu tutulmayacağı not edilmiştir.

Bu sözleşme incelenince o günün koşulları içinde mal sahibi, mimar ve müteahhit arasındaki ilişkileri düzenleme açısından Aggiman'a önemli bir uluslararası tecrübe sağladığını düşünmek mümkündür. Ancak Türkiye'de Nafia Vekâleti için yaptığı projeleri ele alırken bu tecrübeyi nasıl değerlendirdiği açık uçlu bir soru olarak kalır.³³

Aggiman'ın 1930 sonlarında tamamladığı bina zamanla yetersiz kalır, Salih Bey'e ait binanın da köhneleşmesi nedeniyle yıkılması gereği ortaya çıkar. Bu nedenlerle 1936 tarihinde sadece Büyükelçilik ikametgahı olarak kullanılacak bir binanın yerleşmeye eklenmesi söz konusu olur.³⁴ Mimarın kimliğine ilişkin herhangi bir bilgi içermese de 1937 tarihli çizimlerin yine HMOW tarafından yapıldığı düşünülmektedir³⁵ (Şekil 17). Bu yapının da inşaatını yüklenmek üzere Aggiman'ın hazırlık

Şekil 17. İngiltere Büyükelçiliği konut bölümü.

Kaynak: The National Archive, Londra.

33 Aggiman yazıda bahsedildiği gibi Atatürk'ün Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün (Gazi Evi) ihalesini de almıştır. Bu yapının inşasında acaba nasıl bir şartname oluşturulmuş ve sözleşme imzalanmıştır sorusu başka araştırmalarda ele alınabilir. Bir karşılaştırma Arif Hikmet Koyunoğlu'nun 1925'de milletvekili Ruşen Eşref için yapacağı eve ilişkin imzaladığı sözleşmeyle yapılabilir. Bu sözleşme sadece iki sayfa ve 19 maddeden oluşur (Kuruyazıcı, 2008, ss.467-468).

34 (Berridge, 2009, s.154). İlginç bir tartışma binanın finansmanı ile ilgilidir. İstanbul'daki eski büyükelçiliğin satılması ya da eğer o görkemli bina kalacaksa Ankara'daki ikametgâhın daha balo salonu vb. olmayan mütevazı bir elçilik (legation) seviyesinde bir yapı olarak düşünülmesi seçenekleri gündeme gelir ancak Ankara'ya da kapsamlı bir büyükelçi konutu yapılmasına karar verilir.

35 Bertram (2011), mimarın, HMOW'da görevli A. J. Pitcher olabileceğine dikkat çeker. Bu varsayımı, Pitcher'in Rio de Janeiro'daki İngiliz elçiliğine 1939 yılında gönderdiği planlarla, Ankara'daki yapı için hazırlananlar arasındaki benzerliklere dayanarak yapar.

yaptığı yazışmalardan anlaşılmaktadır, ancak daha sonraki süreçte bir rolü olup olmadığına dair herhangi bir belge bulunmamaktadır.

1938'de Ankara'ya gelen Howard Robertson, kenti İngiliz okurlara tanıtırken elçilikler konusunda da bilgi verir (Robertson, 1938, ss.13-14).³⁶ Alçak gönüllü ve ağırbaşlı

İngiltere Büyükelçiliğinin, Bayındırlık İşleri Dairesi (Office of Works) ile ortak bir çalışmanın ürünü olduğuna işaret eder. Fakat Robertson, Laprade tarafından tasarlandığını not ettiği Fransız Büyükelçiliğini daha fazla takdir ediyor gibidir. Cephesinin tamamen beyaz ve renkli mermer ile kaplı olduğunu özellikle vurgular³⁷ (Şekil 18).

Şekil 18. Fransa Büyükelçiliği, ön cephe.

Kaynak: Fransa Büyükelçiliği, 2008.

36 RIBA başkanı olan ünlü İngiliz mimarlık okulu, AA School of Architecture müdürlüğünü de yapmış ve daha sonra *Travels in Modern Architecture 1925-1930* isimli bir kitapta toplanacak yazılarıyla modern mimarlığın İngiltere'ye girişine destek olmuş bir mimardır.

37 Mermerleri Aggiman bulur. Paris'teki Archives Nationales'de, 403AP30 numaralı dosyada;

- Üstünde 'Marbre Acciman' (Acciman'ın mermerleri) yazılı bir zarfın içinde çeşitli mermer örnekleri, süslemeler ve lavaboların fotoğrafları vardır.

- Üstünde 'Photos Travaux Fin Juin 1936' (1936 Haziran sonu, çalışmaların fotoğrafları) yazılı başka bir zarfta da inşaat fotoğrafları vardır; 11 adet, 8.5x11.5cm.

(Bu konuda verdiği bilgiler için Nihal Bursa'ya ve Laprade hakkında paylaşımları için Güven Erten'e teşekkür ederim.)

Aggiman, Fransa Büyükelçiliği'nin yapımını da üstlenir. Bu yapı için Albert Laprade 1933 yılında görevlendirilir, 1934-1937 arasında proje hazırlanır ve inşaat gerçekleştirilir. Proje künyesinde projenin müellifleri olarak Laprade ve Leon Emile Bazin isimleri geçer. Ancak ilginç bir şekilde, bazı kaynaklarda Aggiman, Laprade'ın Ankara'daki ortağı olarak da geçmektedir.³⁸ Çok dil bilmesi, bu inşaatlar esnasında mimarlar ve elçiler ile yakınlık kurmasını sağlamış olabilir. Ayrıca Ankara'da o dönemde pek çok yabancı teknik adam ve inşaat ustasının da olduğu düşünüldüğünde, onlarla teması kolaylaştırdığı tahmin edilebilir. Fransa Büyükelçiliği Aggiman için çok önemli bir referans olarak algılanmış olmalı ki, Şark Ticaret Yıllıkları'nın 1938 yılı baskısında, ebniye (binalar) müteahhitleri arasında ismini büyük puntolarla yazdırır ve kendisini "Fransız Sefareti İnşaat Müteahhidi" olarak tanıtır (Annuaire Oriental, 1938, s. 541).

Aggiman'ın inşaatıyla ilişkili olduğu Ankara'daki son elçilik binası Amerika Birleşik Devletleri'ne aittir.

ABD hükümeti Ankara'da büyükelçilik açmayı düşündüğünde, Türk Hükümeti, Evkaf İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü'ne bir yapı ısmarlamıştır (Cengizkan, 2009, ss. 315-320). Yapı 1925-1927 yılları arasında projelendirilmiştir ve diğer önemli ülkelerin büyükelçiliklerinin yer alacağı Çankaya Kavaklıdere bölgesinde değil eski kentte Ankara Palas ile İkinci Vakıf apartmanı arasında yapılması düşünülmüştür. Bu proje, mekânın ve bahçelerin yetersizliği gerekçe gösterilerek gerçekleştirilmemişse de, aynı bölgedeki benzer bir yapı 1932 yılının sonuna dek ABD hükümetine kiralanmıştır. Ancak sözleşmesi uzatılmış olsa da, o da diğerleri gibi kentin güneyinde, hem prestijli, hem de iklimsel açıdan daha avantajlı bir semtte geniş bahçeler içinde bir konut ve konsolosluk istemektedir (Coe, 1933, ss. 156-157). Bu aşamada Aggiman uygun bir arsanın bulunması konusunda devreye girer.

Arsanın temin edilmesindeki rolünü incelerken Aggiman'ın mesleki kimliğini nasıl tanımladığına ilişkin öncelikle diğer ipuçlarını da değerlendirmek gerekir.

Aggiman, 1933 ve 1934 Şark Ticaret Yıllıkları'nda "ticaret temsilcisi - representants de commerce" olarak belirtilmektedir. Bu tanımın neyi kapsadığına dair somut bir bilgi olmasa da, o güne kadar yaptığı büyükelçilik inşaatlarında yurt dışından malzeme getirmek ve onları gümrüksüz olarak Türkiye'ye sokma işlemlerdeki birikiminden kaynaklanıyor olabilir. Örneğin, Aggiman sadece Belçika Temsilciliğini yaparken bile seramik, kiremit ve camları Belçika'dan, Portland çimento ve boya İngiltere'den, kapı ve pencereler için keresteyi ise Romanya'dan getirmiştir (Daunt, 2008a, ss. 72-73). Yani kendisini sadece teknik bilgisiyse ve organizasyon becerisiyle değil, uluslararası ticaretteki ilişkileriyle de tanımlamaktadır.

Bu aracılık becerisinin ticari boyuta, yani bir çeşit "arsa komisyonculuğu"na dönüşüp dönüşmediğini net olarak bilinemesi de ABD Büyükelçiliği binası için arsa arayışlarındaki yaklaşımı böyle bir rolü çağrıştırıyor.

Princeton Üniversitesi arşivlerinde bulunan ABD'nin Türkiye Büyükelçisi (1936-1941) John van Antwerp Mac Murray'a ait yazışmalardan, Aggiman'ın Çankaya'daki Irak Elçiliği'nin yukarısında bir arsanın temini için uğraştığı anlaşılır. Bu alan günümüzde ABD Büyükelçilik Konutu'nun bulunduğu alan olmalı. Önce birkaç alternatif arsa tespit edildiği ve bunların büyüklükleri, konumları ve bedelleri konusunda kendisi ve elçilik arasında pek çok yazışma yapıldığı görülür. Aggiman müşteri olarak arsa sahipleriyle doğrudan temasa geçer, tapu işlemleri ile ilgili yasal sorunları çözmeye çalışır, amacı, bir ülkenin talip olması halinde arsa üzerinde oluşacak fazladan bir spekülasyonu engellemektir. Bunun için ayrıca resmi makamlarla da ilişkiye geçer, örneğin Ankara İmar Komisyonu başkanı olan edebiyatçı Falih Rıfı Atay ile görüşmesinde Irak elçiliğine kadar gelen yolun yeni alınacak arsaya kadar uzatılması, elektrik ve su hatlarının çekilmesi konularını ele aldığını yazar.³⁹ Ayrıca Aggiman, yeni konut için arsanın tespiti ve alınması süresinde çaba harcadığı kadar, o sıralarda kullanılan yapının tadilatı ile de ilgilenmektedir.⁴⁰ Kısacası, Çekoslovakya Elçiliği'nde olduğu gibi sağladığı hizmetler geniş bir çeşitlilik sunar.

38 "Ankara aşığı bir mimar: Albert Laprade" (2007) başlıklı yazıda Aggiman'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi yarışmasındaki Laprade'ın katılımından söz eden bir mektubuna referans verilir ve Aggiman Laprade'ın Ankara'daki ortağı (associe) olarak tanımlanır.

39 Aggiman, J. and Edith; 1938-1944; John Van Antwerp MacMurray Papers, Box 27, Folder 14; Public Policy Papers, Department of Rare Books and Special Collections, Princeton University Library. İstanbul'daki ABD Konsoloslugu'na mektup, 24 Eylül, 1937.

40 John Van Antwerp MacMurray Papers, Box 27, Folder 14. 16 Kasım 1938 tarihli yazışmada elçiliğin yeni evinin iç mekânların boya renkleri konusunda kararlar verilmektedir.

ABD Büyükelçiliği'nin inşa edilmesi sürecinde Aggiman ismine başka bir belgede daha rastlamak mümkün. Eşi Edith'in imzaladığı, şu andaki Fransa Büyükelçiliği yanında yer alan, sözleşmede adı önce Ayrancik (sic) daha sonra Kavaklıdere olan sokakta konumlandığı belirtilen iki katlı konutlarının Amerikan elçiliği tarafından kiralık olarak tutulduğuna dair 1946 tarihli kontrat, ailenin elçilikle ilişkisinin bir başka boyutunu sergiliyor (Şekil 19). Bu kontrat, yapının 1939 Şubat ayından beri elçilik tarafından kullanıldığını belirtmektedir, yani Aggiman 1937'de elçilik için uygun arsa temininde aracılık yaparken, 1939'dan

itibaren Amerikan Büyükelçisi'nin ev sahibi olmuştur. Bu konuttan gelen kira geliri, Aggiman'ların İkinci Dünya Savaşı günlerinde Amerika'da kalabilmelerini sağlayacak ek bir gelir kaynağı da olur.

Savaş, Ankara'da yapılacak ABD Büyükelçilik Konutunun da ertelenmesine neden olur. Eggers&Higgins grubunun tasarladığı Kançılara Binası 1948-53 arasında gerçekleştirilirken,⁴¹ Aggiman'ın aracılık ettiği arsadaki konutun çizimleri ve diğer inşaat dokümanlarının tamamlanması 1947 yılını (Special report on current operations, 1947) inşaatın bitimi ise 1952 yılını bulur.

Şekil 19. ABD Büyükelçiliği'nden 1942 yılı için Aggiman'a gönderilmiş yılbaşı kutlama kartı.
Kaynak: Aggiman Aile Arşivi.

41 Kançılara binasının müteahhidi olan Haymil İnşaat'ın o tarihteki sahibi aynı zamanda mimarlık dünyasının Arkitekt dergisini çıkaran grupta olması nedeniyle aşına olduğu Abidin Mortaş'tır. Tarihler konusunda farklı bilgilere rastlamak mümkünse de ben kullanıcının kendi kaynağını kullandım: http://www.ediplomat.com/np/post_reports/pr_tr.htm (Adapted from material published by the U.S. Department of State)

Ankara - Elçilik Yapıları Dışındaki Üretimi

Aggiman, inşa ettiği ilk elçilik yapılarının hemen ardından sembolik açıdan en önemli yapısını üstlenir. Bedri (Tümay?) Bey ile birlikte Gazi Evi'nin inşaatını en düşük bedeli vererek alırlar. Büyük Millet Meclisi'nde kurulan komisyon tarafından yürütülen bu ihale sürecinin sonucu pek çok gazetede yer alır (Gazi Evi, 1931; Gazi Evi, evin inşası, 1931). "Acıman"ın mühendis olduğu ve İran ve Belçika sefaretlerinin müteahhidi olduğu belirtilerek, bu projenin "güvenilir" bir kişiye emanet edildiği kamuoyuna iletilir.⁴² Proje, bilindiği gibi, Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister'indir.

Aggiman, Holzmeister'in Emlakbank (Emlak ve Eytam Bankası) projesinin de müteahhitliğini yapmıştır.⁴³ Mimar çalışmalarının dökümünü yaparken bu yapının cephesinin Marmara Mermeri ve doğal taş (Ankara Taşı) olduğunu belirtirken genelde binanın ve bu malzemelerdeki işçiliğinden memnun olduğu izlenimi verir. Holzmeister'in tasarladığı Avusturya Elçiliği ise Ankara'da Aggiman tarafından inşa edilmeyen nadir bir örnektir. 1935-1936 yılına tarihlenen bu yapının müteahhidi olarak Haydar Emre'nin seçilmesinde ekonomik nedenler kadar Avusturya'da değişen politik bağlam da etkin olabilir.

Holzmeister'in diğer kamu yapılarında da Naci Demirağ ve Haydar Emre-Ziya Bey, Nafiz - Galip Bey ortaklıkları (İnşaat İdare Fenniyesi) inşaatları gerçekleştirirler. Aggiman, Ankara'daki uluslararası mimarlardan Ernst Egli'nin Türkkuşu yapısında (Behar, 2003) ve daha önce bahsedildiği gibi, Albert Laprade tarafından tasarlanan Fransız büyükelçiliği yapılarında üstlenici olmuştur. Bu mimarların anılarında ya da haklarında yazılan kitaplarda müteahhitlik süreçlerinden bahsedilirken Aggiman'ın adının geçmemesi, ilişkilerinde herhangi bir sorun gibi özellikle bahsedilecek bir konu olmadığı şeklinde

yorumlanabilir. Zira, sorunlu ilişkiler Egli'nin anılarında gayet detaylı ve suçlayıcı bir şekilde yer alabilmektedir. Örneğin Ernst Egli, "Müteahhit'in Oyunu" başlığıyla Marmara Köşkü inşasında kendisi projeyi tamamlamadan Müteahhit Galip Bey'in inşaata giriştiğini ve bu nedenle de pek çok sorun yaşandığını belirtir (Egli, 2013, ss.25-26).

Ankara Radyoevi'nin Aggiman'ın rol aldığı kamu yapılarından başka bir örnek olduğunu biliyoruz. Buradaki rolü, kurduğu ilişkiler ağı konusunda daha açıklayıcı bir özellik taşıyor. 1927 yılında yayınlarına başlayan Ankara Radyosu için 1936 yılında büyük bir radyoevi kurulması düşünüldüğünde Londra merkezli Marconi firması da konuyla ilgilenir. 1936'nın sonuna doğru firma yetkilisi R.D.Bangay Türkiye'ye gelir ve işin nasıl yürütüleceği konusunda görüşmeler yapar. İşin iki boyutu vardır; bir yandan teknik bir hizmet alınacak, bir yandan da bu hizmetin alınacağı yapının inşaatı gerçekleştirilecektir. Projenin tamamı içinde inşaat kısmı "alt-üstlenici"nin sorumluluk alanıdır. Nitekim bina için yapılan harcama toplam yatırımın yaklaşık 1:4'ü kadarıdır; bina 327.000 TL, teknik alt yapı 907.250 TL'ye mal olmuştur. Firma bu "birinci sınıf" olması gereken yapı için İstanbul ve Ankara'daki mimar ve müteahhitlerin isimlerini toplamaya girişir. Bu süreçte Osmanlı Bankası'nın Londra merkezi ile İstanbul'daki şube arasında yazışmalar olur. Bunlar arasında yer alan, İstanbul'da hazırlanan bir listede, mimar olarak Giulio Mongeri ve Burhaneddin Tamcı, müteahhit olarak ise Nuri Demirağ gibi isimlerin verildiği görülmektedir.⁴⁴ Yine bu yazışmalardan Ankara'dan da benzer bir liste gönderildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Bangay'ın, Türkiye'ye gelmeden önce, İngilizce bilen birisiyle çalışmanın önemli olduğu düşüncesiyle Osmanlı Bankası'nın Türkiye'deki teknik danışmanı Osborne Mance'dan bilgi topladığı ve böylelikle Ankara'da Kanada'lı bir yüklenicinin varlığından haberdar olduğu

42 O dönemin ihalelerinde yapıların "müteahhitlerinin bizzat müteahhis mühendis mimar olmaları yahut her türlü mesuliyeti kanuniye idare ve fenniyesini kabul ve ifa edecek müteahhis mimar ve mühendis ile bilimum muamelata müştereken mesul olmak üzere teşriki mesai etmeleri" gerektiği yazar.

43 "Emlak Bankası 1926-1998" kitabında ilk Emlak bankasının şu anda Merkez Bankası olarak kullanıldığına işaret edilir. (Güvenç ve Işık, 2009) Aggiman'ın müdahil olduğu yapı, şu anda PTT Pul Müzesi olarak kullanılan ikinci banka yapısıdır. Adı geçen kitap, bu ikinci yapının inşa süreçlerine ve Aggiman'a değinmemektedir.

44 Önemli müteahhitler olarak, Naci Demirağ, Nuri Demirağ, Aral İnşaat Limited Şirketi, "Hathas" İnşaat Şirketi, Yol ve Yapı İnşaat Şirketi, "OMSİM" (Mühendis Osman, Mahmut, Selahattin Kadri, Galip Sinap, İbrahim Galip Fesci, İnşaat Türk Limited şirketi; önemli mimarlar olarak ise, Eduardo de Nari, Giulio Mongeri, Apostolos Mavroudoglou, Pistikas Apostolos, Ahmet Burhaneddin, Ahmet Yahya, Michel Nouridjian ve A. Bottinelli görülmektedir. Bu mimarların eski kuşaktan olmaları, yani 1930'ların sonunda artık tamamıyla yerleşen modern mimarlık ürünleriyle tanınan kişiler olmaları dikkat çekicidir.

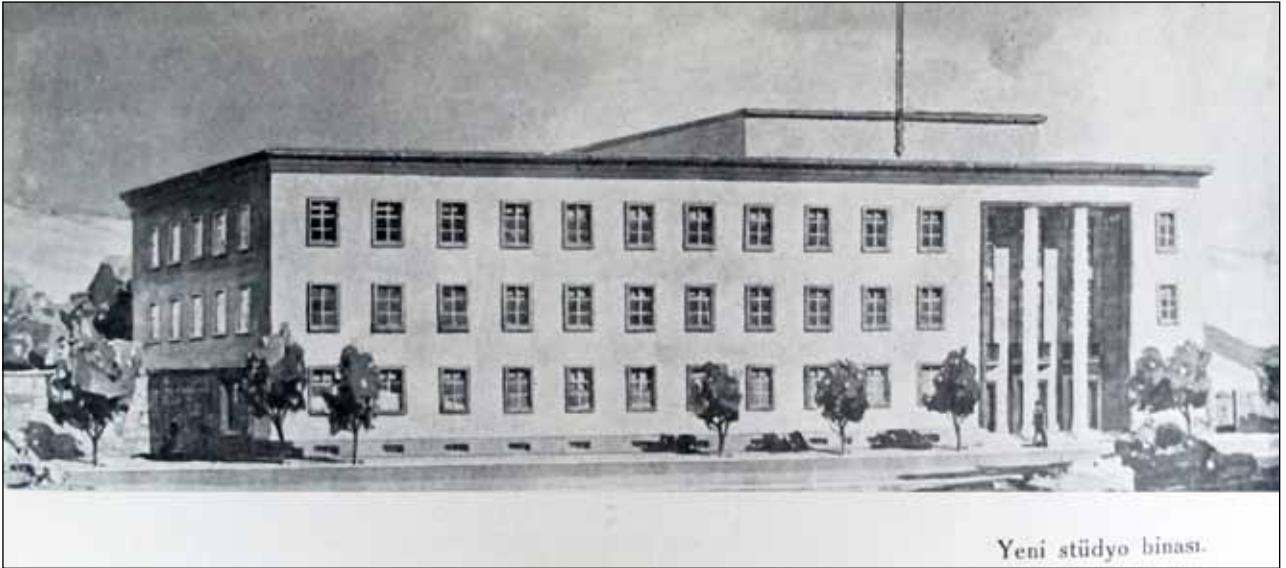

yazışmalardan öğrenilmektedir. Bu Kanadalı yüklenici Aggiman'dan başkası değildir.

Hollanda'dan Philips, Amerika'dan Radio Corporation of America (RCA) ve Almanya'dan Telefunken firmalarının davet edildiği ihale, İngiliz Marconi firması tarafından alınır. Ancak son ihaleye Telefunken'in dâhil olmadığı anlaşılır (030.0.18.01.02.68.74.01, BCA; 030.0.18.01.02.72.17.018, BCA). İhale kapsamında Etimesgut'da bir verici istasyonu ve kent merkezinde, içinde büyük, orta ve küçük stüdyoların yanında spiker stüdyosu da olan bir ana stüdyo binası vardır. 13 Mayıs 1937 tarihli yazısında Osborne Mance, bu yapının inşaatının nasıl geliştiğini anlatır. Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ile konuşarak Marconi'nin hiç zaman kaybetmeden işe koyulduğunu belirttikten sonra, Aggiman ile inşaat gittiklerini ve zeminin kayalık olması nedeniyle ciddi boyutta kazı yapıldığını yazar. Daha sonra Aggiman'ın ofisine gittiklerini ve mimar olarak Aggiman'ın ürettiği çizimleri gördüğünü belirtirken, ofisteki organizasyonun verimliliğine duyduğu hayranlığı dile getirir (Şekil 20). Ofiste aynı zamanda Fransız elçiliği, Yugoslavya olduğunu tahmin ettiği bir başka elçilik ve bakanlar için birkaç konut üzerine çalışmaların devam ettiğini de not eder.

Mance, Aggiman'ın radyoevi için kendisine duyulan büyük güven nedeniyle çok özel bir sorumluluk hissettiğini yazar. Marconi yetkililerinin de 1938 başında Türkiye'ye geldiklerinde Aggiman'dan çok memnun kaldıklarını, onun sayesinde sadece inşaatın kazısı için bile önemli bir miktar tasarrufta bulduklarını belirtir (Turkey, Contracts-I, 1938) (Şekil 21). Binanın dışı da bu tarihte bitmiştir. 300.000 sterline mal olan proje, Başbakan Celal Bayar tarafından Ekim 1938'de açılır. Binanın kullanıma geçmesi sırasında Londra'dan gelen BBC uzmanları da yapının eksiklerinin tamamlanmasında Aggiman ile temas halinde kuruma danışmanlık yaparlar (Şekil 22).

Radyoevi projesi, İngiliz firmaların Türkiye'de yapacakları inşaatlar için özellikle Aggiman ile temasa geçtiklerine dair bir örnek teşkil ediyor. Bunun bir sebebi yerel koşullara hâkim ancak uluslararası tecrübesi de olan bir inşaat firmasının yapım sürecine getireceği avantajlar ise bir başka sebep de yapının kullanıma girmesi ardından bakım, onarım aşamalarında da ana firmanın kolayca ulaşılabilir bir temsilcisi rolünü üstlenebilmesidir. Sözleşmeye göre Radyoevi'nin fenni mesuliyeti üç sene boyunca Marconi tarafından üstlenilmiştir. Marconi de bu sürede ortaya çıkabilecek olası sorunları Aggiman aracılığıyla daha kolay çözebileceği düşünmektedir (Okyat, 1937).⁴⁵

Şekil 20. Radyoevi projesine ilişkin çizim.

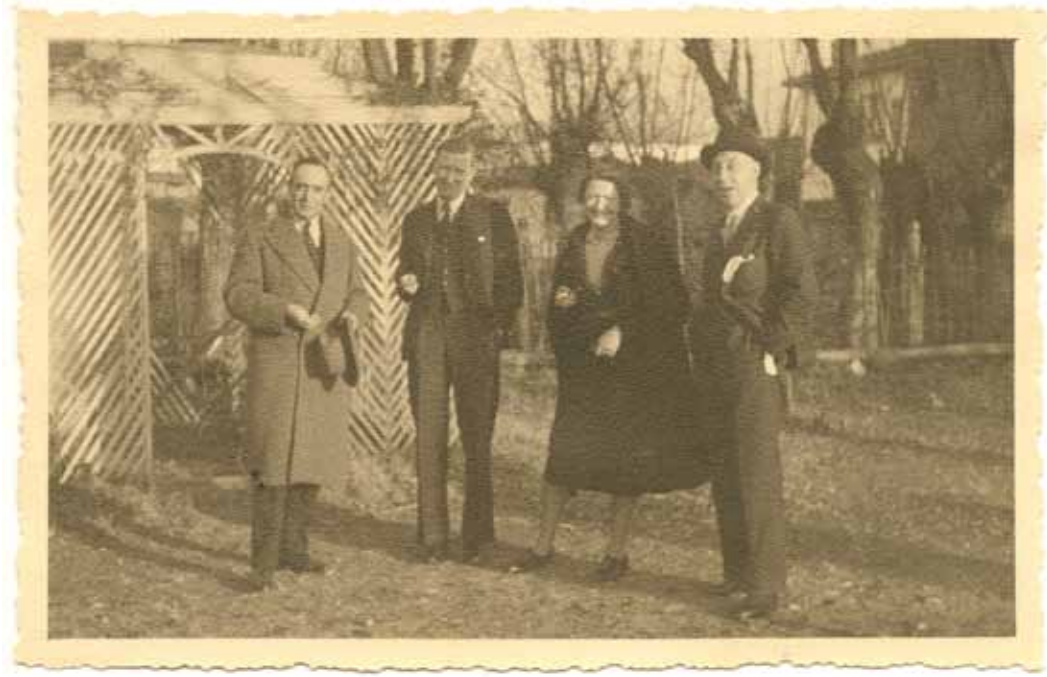
Kaynak: Okyat, 1937.

45 Belki de Marconi deneyimine dayanarak Aggiman, uzun vadede süren sorumlulukların çıkarılabileceği sorunlardan dolayı, devlet memurları için Ankara'da yapılacak Saraçoğlu konutları olarak bilinen binalara ilişkin ihaleye girmeyeceğini ifade eder.

Şekil 21. Radyoevi stüdyo inşaatına ilişkin fotoğraflar. Altlarındaki yazılarda özellikle zeminin kayalık olduğu ve kazı işleminin çok zorlayıcı olduğu vurgulanmış.

Kaynak: Okyat, 1937.

Şekil 22. Radyoevi için İngiltere'den gelen uzmanlar ile Jak ve Edith Aggiman. (Fotoğrafın arkasında uzmanların BBC'den geldikleri belirtilmiş.)

Kaynak: Aggiman Aile Arşivi.

Yazışmalarda Aggiman'ın aynı yıllarda başka projelerde de İngiliz firmalarıyla çalışma olanaklarının doğduğunu görmek mümkündür. Örneğin, Braithwaite Mühendislik Şirketi'nin Karabük Demir Çelik Tesisleri inşaatı için davet alır, ancak çok dolu olduğunu ve Ankara dışında iş kabul edemeyeceğini belirterek işi kibarca reddeder (En route from Zonguldak, 1937). Çatalağzı Termik Santrali için Holloway Brothers İnşaat Firması ile işbirliği, İstanbul arabalı vapur hatları için de Swan Hunter firmasının üreteceği gemilerin yanaşacağı iskelelere danışman mühendislik yapması söz konusu olmuşsa da (Turkey, Contracts-II, 1940)⁴⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmasıyla bu projeler ertelenir.

Bunlar dışında, Aggiman'ın üstlendiği teknik yönü daha zorlayıcı inşaatlar arasında bir grup silo projesi de vardır (Building of Silos, 1937).⁴⁷ 1933 yılında ilgili kanunun çıkmasının ardından Ankara, Sivas, Konya ve Samsun gibi şehirlere kurulacak tahıl silolarının inşaatına Kanadalı firmaların da başvurduğunu Arkitekt dergisinde görebiliyoruz (Memleket Haberleri, 1933). Derginin 1937 yılındaki sayılarında ise bu yapıların büyük çoğunluğunun Alman MIAG ve Fransız Froment Clavier firmaları tarafından inşa edildiği bilgisiyyle karşılaşırız. Başvuran Kanadalı firmaların Aggiman ile temasta olması mümkün görünüyor, ancak her ne kadar bu firmalar yüklenici olmasalar da, onun bir alt-yüklenici olarak inşa süreçlerinde yer aldığını anlıyoruz. Aggiman, sözleşmelerde işlemlerin yarısının dışarıdan ithal ürünlerle, yarısının ise yerel çalışmalarla tamamlanacağını belirtildiğini ve sonuçta bu siloların pek çoğunun inşasındaki yerel çalışmaların kendisi tarafından tamamlandığını ifade ediyor. Ayrıca bu tür siloların ileride de yapılacağından bahsederek Simon & Co gibi İngiliz firmalarının da bu süreçlerde yer alabileceğini söylüyor (Building of Silos, 1937) .

Aggiman'ın İngiliz şirketleri, kurumları ve hükümetiyle ilişkilerinin çok ilginç bir yansıması 1939 yılında ortaya

çıkıyor. Deprem nedeniyle Erzincan ve havalisinde büyük bir can kaybı ve yıkım yaşanır. İngiliz hükümeti de hem insani, hem de dünya savaşının da başladığı göz önüne alınırca, siyasi nedenlerle Türk hükümetiyle dayanışma göstererek bu yöreye yardımda bulunmaya karar verir. Bu yardım, bölgeye bir grup genç mimarın gönderilerek yıkılan alanların yeniden inşa edilmesi önerisini de kapsar (Edward Bridges to P.B.B. Nichols, 1940, ss. 47, 48). Ancak İngilizler için, Ankara'dan farklı olarak, Doğu Anadolu'da dışarıdan gelecek uzmanların istenip istenmeyeceği bir bilinmezlik de taşımaktadır. Yine de yardım komitesi Royal Institute of British Architects (RIBA) ile temasa geçer. RIBA'dan gelen yanıtta (MacAlister to Edward Bridges, 1940, s.54). Türkiye'de çalışmış bir üyesinden alınan tavsiyeler bulunmaktadır. Bu tavsiyeler şu konuları içerir:

“Türkler, büyük bir enerjiyle bu illeri de imar edecekler ve bunun için her türlü tavsiyeye açık olacaklardır. Ancak bunu tek başlarına yapmak için gerekli özgüvene hâlâ tam olarak sahip değillerdir; bunun önemli bir kanıtı da, sadece yabancıların katılması istenen parlamento binasıdır. Onlarla ilişki kurmak için bu büyük bir fırsattır, gecikilirse Almanlar bu açığı doldururlar.”

RIBA'nın yazısında bu ilişkiyi başlatabilmek için iki isimden, Profesör Sedat Hakkı Eldem'den ve Mr. Jacques Aggiman'dan bahsedilir. Notta her iki ismin de “RIBA fahri üyesi – “honorary corresponding members” olduğu, ayrıca Aggiman'ın sık sık İngiltere'ye geldiği, dolayısıyla kendisiyle yüzyüze temasa geçilebileceği belirtilir. Sonuç olarak İngilizler, modern, kaliteli ve ucuz inşa yöntemlerini uygulayıp bu yöntemlerin Türkiye'de tanınmasını sağlayarak, deprem bölgesinde bir köy ve Erzincan'da bir hastane inşa edilmesini hedeflemişlerdir. Fakat bu köy ve hastane projeleri gerçekleştirilememiş, sadece nakdi ve aynı yardımlarda bulunulmuş, Aggiman da bu çerçevede herhangi bir rol üstlenmemiştir.⁴⁸

46 Diğer bir yazışmada Aggiman'ın Emlakbank tarafından yetkilendirildiği ve bankanın finanse edeceği bir sözleşme hazırladığından bahsedilmektedir (Turkey Various, t.y.).

47 Silo projeleri hakkında bir değerlendirme için bkz (Örmecioglu, 2006, ss. 48-52).

48 Şubat ayında İngilizlerin Erzincan'daki depremzedelere yardım olarak, iyi, modern ve ucuz inşa metodlarıyla tanıştırmayı da hedefleyen bir model köy yapma hedefinin yerine, (Earthquake in Turkey, 1940) 3 Nisan 1940 tarihli yardım komitesinden Ankara'daki Büyükelçiliğe yazılan yazıda sadece bir hastane yapmaya odaklanıldığı görülüyor (Earthquake in Turkey, 1940, 3 April). Daha sonra bu da yapılamaz, ancak Londra'da bir Halkevi açma konusu da bu sırada gündeme gelir. Konuya ilişkin belgeler İngiliz Ulusal Arşivleri'nde bulunuyor. Yardımların mimarlık, inşaat dışındaki boyutları için bkz.: Atlı, 2014.

Aggiman'ın kimlikleri: Mühendis, Müteahhit, Mimar, Tüccar, Entelektüel

Aggiman'ın yurtiçinde ve yurtdışında bu kadar farklı gruplarla çalışmasını izlemek mümkün ancak yine de potansiyel müşterileriyle nasıl ilişki kurduğu konusunda elimizde çok bilgi yok. Kurduğu geniş çevre ve ilişki ağlarıyla kendisine ulaştığını tahmin edebiliyoruz. Burada, iletişim araçlarının mesleki kullanımı açısından ilginç birkaç noktayı işaret edebiliriz. Kendisinin ismini dönemin mimarlık dergisi *Arkitekt*'te görmüyoruz. Daha çok İstanbul çevresine seslenen bu dergide az da olsa başka müteahhitlerin reklamlarına rastlamak mümkün ama Aggiman'ın hem Ankara'da bulunması hem de özel girişimcilere yaptığı inşaatların az sayıda olması bu durumun nedenini açıklayabilir.

Buna karşın, Aggiman'ın ismine “Şark Ticaret Yıllıkları”nda rastlıyoruz. Bu mecrayı da, Türkiye’de ya da Ankara’da yapılacak potansiyel işler için yurt dışıyla ilişki kurmasına yardımcı olması için kullandığı düşünülebilir. “Fransız Sefareti müteahhidi” gibi ifadeler bu konuda bize destekleyici bilgi veriyor.

Aggiman'ın ismini Ernest Mamboury tarafından hazırlanan Ankara Şehir Rehberi’nde görmemiz de benzer bir tanıtım amacına hizmet ediyor. Mamboury, Ankara’daki modern dönem binalarını tanıtırken bazı yapıların altına mimarlarının isimlerini ekler. Belçika, İngiltere ve İran Elçiliklerinin altında da “İng. Aggiman” yazar. Müelliflik bazen mimara, bazen de mühendis olan müteahhite verilmiştir. Meslek tanımlarının çok da net bir şekilde konmasının beklenmediği böyle bir yayında, Mamboury ve okuyucu için bu ayrımlar belki çok da önemli değildir, hatta bu durumun bugün için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim bu şehir rehberinin Türkçe çevirisi 2014 yılında Ankara Üniversitesi tarafından hazırlandığında, bu tanımın “Yüksek Mimar J. Aggiman”

olarak geçtiği dikkat çeker. Rehber sadece kenti değil, çevredeki arkeolojik alanları da içerir. Bu arkeolojik alanları Mamboury ve Aggimanlar birlikte gezmiş olmaları ki Hattuşaş ile ilgili bölümde Edith Aggiman’ın da fotoğrafı bulunur (Mamboury, 2014/1933, s. 302).

Aggiman için diğer önemli bir tanıtım ve sosyalleşme aracının sosyal ve mesleki derneklerdeki üyelikleri olduğunu görüyoruz. Uluslararası bağlantılarını Ankara gibi Avrupa merkezlerine uzak bir noktada bile korumaya itina ettiğini, çeşitli mühendislik, sanat ve mimarlık kurumlarına bağlı oluşundan anlayabiliyoruz. Kanada’da Member of Engineering Institute of Canada (MEIC), İngiltere’de Fellow of the Royal Society of Arts (FRSA)⁴⁹ ve Royal Institute of British Architects (RIBA) fahri üyelikleri, Aggiman’ın özellikle Türkiye dışındaki ilişkilerini sürdürebilmesi ve geliştirebilmesi için önemli olmalı. Bunlar arasında, mühendislik eğitimi almış olmasına rağmen İngiliz Mimarlar Topluluğu’nun şeref üyesi olması bilhassa dikkat çekici. Böyle bir üyelik İngiliz vatandaşı olmayan ya da Britanya İmparatorluğu topraklarında mimarlık icra etmeyen, mimar ya da arkeolog olarak saygınlığıyla ya da sanatsal, bilimsel ve edebi nitelikleriyle RIBA’nın hedeflerine destek olan kişilere verilen bir unvan. Aggiman’a verildiği 1937 yılında Henry Van de Velde, Josef Hoffmann, Gunnar Asplund, Sigfried Giedion gibi mimarlık dünyasının çok önemli başka kişilerine de bu üyelik veriliyor (*The R.I.B.A. Kalendar, 1937-1938*, ss.50-55).⁵⁰

Aggiman’ın Türkiye’de gerek Osmanlı’nın son dönemindeki, gerekse de erken Cumhuriyet dönemindeki meslek topluluklarıyla ilişkileri konusunda ise bir kayıt bulunamamıştır.⁵¹ Ancak Aggiman’ın kişisel ilgilerinin meslek alanındaki kişilerle ama daha da çok siyaset ve diplomasi çevreleriyle ilişki kurmaya yardımcı olduğunu iddia etmek mümkün.

49 Aggiman Ankara yıllarında, İngiltere Büyükelçiliği inşaatının da başlayacağı sıralarda 1929 yılında “fellow” olarak seçiliyor.

50 Hollanda dergisi *De 8 en Opbouw*, 28 Ocak 1938 tarihli sayısında de RIBA’nın Corbusier, Aalto, Behrens, Piacentini gibi 26 fahri üyesi olduğunu belirtirken bunların arasında Aggiman’ı da sayar (Nieuws uit de C.I.A.M., 1938).

51 Merkezi İstanbul’da olan ve 1922-23’de yayın yapan “Mühendis Mektebi Mecmuası” ve 1925-26 yıllarında basılan “Fen Alemi” gibi bilimsel ve mühendislik dergilerinde yayını yoktur. Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti, Türk Mühendisler Ocağı (1923) ya da Türk Mimarlar Cemiyeti (1927) gibi derneklere üyeliğine ilişkin bilgiye ulaşamamıştır. Türk Mühendisler Birliği 1934 yılında Ankara Yenişehir’de Bayındırlık Bakanının açılışını yaptığı büyük bir birlik binasına sahiptir. Toplam üye sayısı 391 olan kuruma, yetkili kurullarda ismine rastlanmasa da Aggiman’ın da zaman zaman katılması mümkündür.

Aggiman'ın yaşamında önemli yer tutan bir merakı koleksiyonculuğudur.⁵² Anadolu topraklarının tarihi ve tarihi eserlere duyduğu merak ve beraberinde gelen bilgi onun, ilişki içinde olduğu diplomatlar nezdinde de saygınlığını arttırmış olmalı. Bu merak aynı zamanda gündemde olan "Türk Tarih Tezi" ve Türk tarihinin kökenleri araştırmaları nedeniyle o günlerde Anadolu arkeolojisine duyulan ideolojik ilgi ve yakınlık ile de örtüşmektedir.

Bu bağlamda Aggiman Anadolu'da yapılmakta olan Hitit dönemi arkeolojik kazılarına ilgi duymuş ve bunlara destek olmuştur. Örneğin, Chicago Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'nün Anadolu'daki 1929 (Von der Osten, 1929) ve 1930-31 kazılarını belgeleyen yayında kazı başkanı

Has Henning von der Osten, Aggiman'ın "arkadaşça yardımlarının" sürdüğünü belirtir (Breasted, 1932, s.ix).⁵³ 1930'da Atatürk'ün de ricasıyla Alışar'dan önce Ankara yakınlarında Gavurkalesi'nde bir deneme kazısı yapılır. Bu kazıya Aggiman kazı ekipmanı ve elemanları sağlayarak destek olur. Hatta kitapta buluntularla birlikte bir fotoğrafı da yer alır (Şekil 23). Arkeolojinin ve Hitit dönemine ilginin yeni rejimin Türk milli kimliği oluşturulması çabalarındaki rolü ve bu konuya Atatürk'ün şahsi ilgisi düşünüldüğünde, Aggiman'ın desteğinin ideolojik bir boyutu olduğu düşünülebilir.

Ancak bunun yanında Aggiman, bazılarının bu kazılardan çıktığı düşünülebilecek Frig, Hitit, Pers dönemi eserlere sahip olmuştur. Hatta bu koleksiyona ait küçük nesnelere

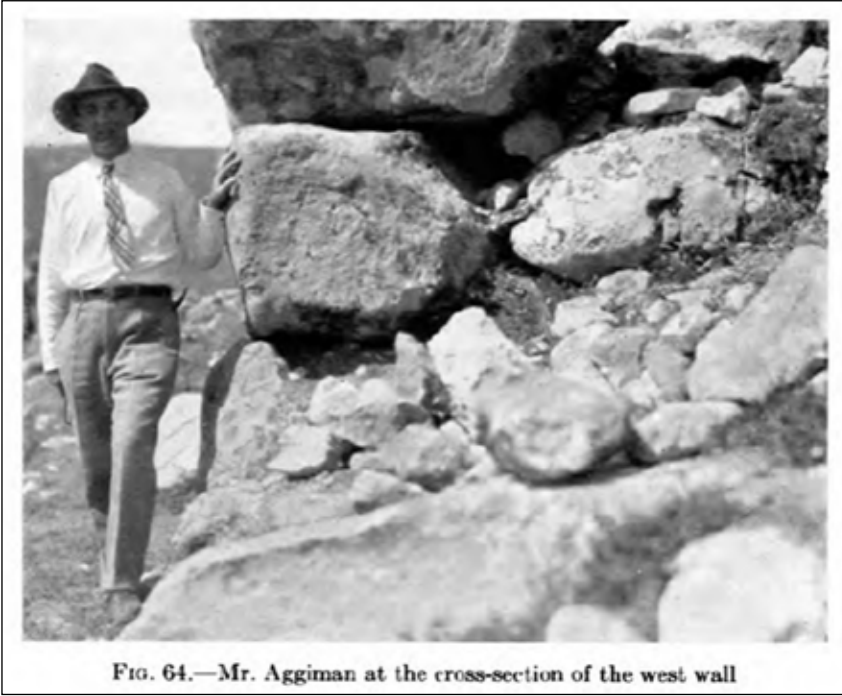

FIG. 64.—Mr. Aggiman at the cross-section of the west wall

Şekil 23. Kazılara ilişkin kitapta Aggiman'ın fotoğrafı.

Kaynak: Breasted, 1932, s. 70.

52 Ailenin sonraki kuşakları, Jak'ın bağışladığı tarihi eser koleksiyonu gibi kardeşi Selim'in de McGill Üniversitesi'ne bazı İslam sanatı eserleri bağışladığı bilgisini verir. Özel koleksiyonculuğun o dönem mevzuatındaki yeri ve Jak'ın koleksiyonu üzerine daha detaylı çalışma yapmak gerekmektedir.

53 1929 yılına ait yayında da eskiden beri süregelen yardımları için kendisine teşekkür edildiği göz önüne alınacak olursa, bu destek, Von der Osten'in 1927 yılında başlayan Alışar höyük kazılarıyla birlikte gündeme gelmiş olmalı. Benzer şekilde Aggiman'ın, tarihçi (aynı zamanda aile bağı da olan) Henri E. Del Medico'nun Nevşehir Acıgöl-Topada'daki Hitit çalışmalarına eşlik ettiğini görmek mümkün (Del Medico, 1949).

(artifact) daha sonraki yıllarda ailesinin bağışlarıyla New York Metropolitan Müzesi'nde yer aldığını da görüyoruz⁵⁴ (Şekil 24). Aggiman daha uzun yıllar Türkiye'de bulunsaydı, belki Ankara'da da örneklerini görmeye başladığımız şahıs müzelerinde bu eserlerini sergileyebilecekti.⁵⁵

Aggiman'ın o sırada Ankara'da kurulan Etnografya Müzesi'ne hediye ettiği silsile-name düşünüldüğünde, ilgisinin sadece prehistorik dönemle kısıtlı olmadığı ve bireysel bir koleksiyonerliğine ötesinde olduğu düşünülebilir.

Aggiman'ın kapitalist bir işadamı portresini aşmaya çalıştığı ve aynı zamanda "kozmpolit" bir kültür insanı olmayı hedeflediği iddia edilebilir (Şekil 25).

New York: Amerika'ya Gidiş

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, 1930'ların sonlarında Avrupa, ekonomik ve siyasi açıdan çok gergindi ve bunun yansımaları Türkiye'ye de hissediliyordu. Giderek inşaat malzemesi bulmak güçleşiyor, yeni yapı talepleri azalıyordu. Büyük Millet Meclisi (1938) ve Anıtkabir

Şekil 24. Aggimanların New York Metropolitan Müzesi'ne bağışladıkları eserlerden birkaçı.

Kaynak: Gift of Edith Aggiman, MET Museum.

Şekil 25. J. Aggiman tarafından 1934 yılında Ankara Etnografya Müzesi'ne armağan edilen 8457 envanter no'lu silsilename.

Kaynak: Bayram, 2014, s.329.

54 Müze kayıtlarına göre 23 eser eşi Edith tarafından 1960-1980 aralığındaki tarihlerde hediye edilmiş. Bunlar arasında, İslam ordularında kullanılan tılsım (talisman) gibi parçalar da koleksiyonda yer alıyor. Bu eserlerin kaynağı olarak Edith Aggiman'ın 1982 tarihine kadar sürdürülen aile koleksiyonu gösteriliyor.

55 Bu açıdan günümüzde meslektaşı müteahhit Yüksel Erimtan'ın Ankara'da kurduğu Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi ile paralellik kurulabilir.

(1941) gibi prestij projelerinin yarışmaları yapılmıştı, ancak onlar bile yavaş ilerlemekte, savunma giderleri ön plana çıkmaktaydı.

Amerikan Büyükelçisi savaş resmen başlamadan, 1939 yılı Ağustos ayı sonunda Türkiye'deki vatandaşlarına dönüş imkânlarının ortadan kalkabileceğini vurgulayarak, geri dönüş çağrısı yapmıştı (Sicipio, 1955). Her ne kadar Almanya'dan pek çok Musevi asıllı kişi Türkiye'ye sığınmış olsa da, dönemin Avrupa'sındaki anti semitik düşünceler nedeniyle bir tedirginlik yaşanmaktaydı. Tehlike giderek yaklaşmaktadır. Hitler'in orduları 1941 bahar aylarında Balkanları istilaya başlamıştır. Aggiman bu ortamda, kızının da üniversiteyi bitirdiği 1941 yılında, geleceğini yeniden inşa etmek üzere bu sefer tersine bir yolculukla Amerika'ya gitmeye karar verir. Ancak Avrupa'daki savaş koşulları onu yeni bir yol bulmaya zorlar. Kerkük'ten Ankara'daki Amerikan elçisi John van Antwerp Mac Murray'a yazdığı 10 Eylül 1941 tarihli

posta kartı (Aggiman,1941), rotasının, genelde yaptığı gibi, Akdeniz'den gemiyle İngiltere ya da trenle Avrupa üzerinden deniz yoluyla Amerika olmadığı izlenimi uyandırıyor. Bir Amerikan gazetesinde ise Türk-Amerikan iş adamı Aggiman'ın İstanbul'dan Hindistan'a uçtuğunu, oradan da gemiyle "evine" ulaştığı bilgisiyle karşılaşıyoruz (Flight to Freedom,1941, s. 8).

Ankara'da Amerikalı diplomatlarla kurduğu ilişkiler vasıtasıyla orada iş arayışları içinde olduğu da görülebilir. Hatta Amerikalıların yurtdışı diplomatik temsilciliklerinin inşası ile ilgili kurum olan "Office of Foreign Buildings Operations" (FBO) ile bağlantı kurmayı planladığına ilişkin ipuçları, onun Ankara'daki temsilcilik yapılarındaki birikimini değerlendirmeyi düşündüğünü gösteriyor.⁵⁶ Daha sonra Cincinnati'ye ve Paris'e yerleşecek olan ailenin 1941-42 yılında New York'ta Wellington Oteli'ni adres olarak kullandığını görüyoruz (Şekil 26).

Soy adı	Aggiman
Adı	Jak
Baba adı	Nisim
Ana adı	
Doğduğu yer	Monastir
Doğduğu tarih	1892
İşi gücü	Militaire - Membre du Conseil - Ingénieur
Uz İledeki adresi	Wellington Hotel, New York City
Nüfus idaresi	

Şekil 26. New York Başkonsolosluğu'ndan alınan vatandaşlık ilmi haberi. Belgenin iç kapağında bunun her Türk vatandaşının bir senelik harcı vererek alması gereken bir belge olduğu ve almayanların beş sene sonunda vatandaşlıktan çıkarılabileceği yazmaktadır. Kaynak: Aggiman Aile Arşivi.

56 1937'de FBO'ya giren ve 1941 yılında Washington'a döndüğünde yardımcı şef (Associate Chief) ünvanı olan ancak hem tasarımcı hem de projelerin yürütülmesinde idareci olarak ön plana geçen Leland King ile tanışma konusu büyükelçi Mac Murray ile yazışmalarında geçiyor (Aggiman, J. and Edith; 1938-1944; John Van Antwerp MacMurray Papers, Box 27, Folder 14; Public Policy Papers, Department of Rare Books and Special Collections, Princeton University Library). 1937 yılındaki ilk görevi Ankara projesi olan King 1937-1940 arasında Avrupa'daki ABD yapıları ile gezici görevdedir (Loeffler, 1998, s.36). Bu esnada Ankara'ya geldiğinde Aggiman ile tanışmış olması mümkün, ancak 1938 yılında savaşın yaklaşmasıyla Ankara'da ABD Büyükelçiliği projesi askıya alınır. Aggiman bu nedenle de Washington'da kendisi King'e hatırlatmak istemiş ve bu projede görev almayı düşünmüş olmalı.

Aggiman, Amerika'ya gidişinden yaklaşık bir yıl sonra, 22 Temmuz 1942 tarihinde, 50 yaşındayken vefat eder. İlginçtir ani ölümünden bir hafta sonra, daha önceden baş vurmuş olduğu New York'ta profesyonel mühendis olarak lisansı çıkar (Aggiman Jacques N, 1942a ve 1942b). Vefatıyla ilgili gazetelerde çıkan yazılardan, H. Craig Severance ve Ortakları Mimarlık Firması'nda şef (chief) olarak çalıştığını öğreniyoruz (Jacques Aggiman, 1942). Ancak, New York'ta zamanın en yüksek gökdelenlerini ve pek çok önemli yapıyı tasarlayan bu ofisteki görevini tam olarak bilemiyoruz. Mühendislik alanında Türkiye'deki tecrübesinin o ölçekteki işler için yetersiz kalacağını düşündüğümüzde, organizasyon becerisiyle iş yönetimine katkıda bulunmuş olması ihtimali güç kazanıyor.

Burada ilginç bir nokta, Aggiman'ın ismine Türkiye'de, Amerika'ya gittikten sonra da rastlamamız. Örneğin, isminin vefat ettiği yılda, 1942 Ticaret Yıllıkları'nda yer alması, geri dönme ihtimalini canlı tutmak istemiş olabileceğine dair bir ipucu sunuyor bize. Ancak dikkat çekici başka bir örnek, yine aynı yıl Aralık ayında ilan edilen "Varlık Vergisi" listesinde de ismiyle karşılaşmamız (Vilayetlerde Varlık Vergisi, 1942). Bu listeye göre 25.000 TL ödeyeceği belirtilen Aggiman, Ankara'daki mükellefler sıralamasında 43. sırada görünüyor. Toplamda 700.000 TL civarı ödeyen diğer yapı müteahhitleri arasında da yükseklerde yer alıyor (Güçlü, 2015). Ayrılırken bir gün geri dönmeyi düşünüyor olsaydı ve ömrü vefa etseydi bile, bu listeden haberdar olduğunda Aggiman'ın ne düşüneceğini tahmin etmek kolay değil.

Sonuç

Ölümünden yıllar sonra Kanada'da çıkan bir yazı Aggiman'dan şöyle bahsediyor:

Aggiman Kanada'da eğitim görmüş bir Türk... Ülkesindeki yeni düzenin ateşli bir destekçisi, bu çerçevede yeni başkent Ankara'nın inşası için çalıştı. Ayrıca pek çok projede hükümete danışmanlık yaptı. Aggiman, belki bugün bile Kanada'nın ününü yurtdışında arttıran bir kişidir (Thirty-five years ago, 1954).

Jak Aggiman'ın bir Türk vatandaşı olarak bilinmesi yanında aile üyelerinin bile vatandaşlık yanında aynı zamanda bir Ankaralı olarak kendini tanıttığını görmek ilginç.⁵⁷ Bu Cumhuriyet'in etnik, dinsel bağları aşan

daha geniş ve kapsayıcı bir vatandaşlık bağı oluşturma idealinin Aggiman tarafından benimsendiğinin de bir işareti. Yukarıdaki ifade hayatının 1/3 ünden az bir süre Ankara'da oturmasına rağmen başkente duygusal olarak bağlandığını da gösterir. Ancak bu bir "hemşehrilik" bağı olmanın ötesinde, düşünsel bir ortak zeminden kaynaklanmaktadır. Tarihin karmaşık bir döneminde yaşayan, doğduğu, yaşadığı, okuduğu, çalıştığı yerler nedeniyle farklı ülkelerin tabiiyetlerinde olan, ismini bile farklı şekillerde farklı alfabelerde yazma durumunda kalan Aggiman'ın kendini yerleşik saydığı yerin Ankara olarak görülmesi de bu nedenle ilginç.

Aggiman'ın genç sayılabilecek bir yaşta aniden ölmesi ve yayınları ya da bir anı defteri olmaması böyle bir biyografi araştırmasını pek çok bilinmeyenle malul kılıyor. Bir başka sorun da çalışmanın odağındaki büyükelçilik binalarının bırakın bilgi nesnesi olarak araştırılmak üzere arşivlerini açması ya da algı nesnesi olarak gezilebilmesini, artık güvenlik nedenleriyle duvarlar ardında, kent içinde görülemeyen yapılara dönüşmesi ve yetkililerine ulaşılabilmesi.

Aggiman'a ilişkin bulunabilen belgeler torunlarında kalan kişisel eşyalar yanında Türkiye, Kanada, İngiltere, Fransa ve Amerika'daki arşivlerde yer alan resmi yazışmalardaki bazı bölümler. O dönemlere ilişkin hatırı sayılır miktarda otobiyografik çalışmalar olmasına karşın üstelik bunların bir kısmının da müteahhitlik yapan kişiler tarafından kaleme alınmasına rağmen (Emin Bey, Koçzade Vehbi, Arif Hikmet Koyunoğlu gibi) bu yazılarda adından hiç bahsedilmemesi ilginçtir. Bu nedenlerle çalışma yöntemleri, ofisin kurgusu, diğer disiplinlerdeki uzmanlarla ve meslektaşlarıyla örneğin ortak olarak bina yapımını üstlendikleri, Mimar-müteahhit olarak tanımlanan Bedri (Tümay), Hasan Hadi olan ilişkisi gibi konularda ise oldukça az bilgiye ulaşılabiliyor. Bu kişilere, ya da ortak işler yapmayı düşündükleri Çubuk Barajı müteahhidi Tahsin İbrahim'e ilişkin akademik çalışmalar Aggiman hakkında bilgi birikimini arttıracaktır. Bir başka eksiklik ise Aggiman'ın genelde Ankara odaklı çalışmış ve başka yerlerdeki teklifleri kabul etmemiş bir kişi de olsa İstanbul ile bağlantısıdır. Arşivlerdeki bazı bilgiler orada da bazı inşa işlerine girme planları yaptığının işaretini vermektedir. Bu nedenlerle bu yazının, bazı noktalarında

57 Kızı Louise İstanbul Amerikan Koleji yıllığında Ankaralı olarak geçer. 1947 yılında bile hakkında şöyle yazılmaktadır. "Louise Aggiman, Ankara'dan bir Türk kızı" (Near-Crash, 1947).

varsayımlarda bulunarak, Ankara yapılaşma tarihinin az bilinen bir bölümünü ve aktörünü, parçalarla kurmaya girişen bir deneme olduğu kabul edilebilir. Ölümünün ardından yurtdışında çıkan yazılarda geçen, Meclis için danışman mühendis ve müteahhit olarak çalıştığı (Obituary of Jacques Nessim Aggiman, 1943), Cumhurbaşkanı Atatürk'e yakın olduğu, CHP içindeki müttefik devletlere yakın bir kanadın üyesi olduğu gibi bilgilerin izini sürmek ise siyasi bağlantıları ve mesleki kariyeri arasındaki ilişkileri daha detaylı anlamaya yardımcı olabilir.⁵⁸

Büyükelçilik binalarına ilişkin bilgiler ise İngiltere ve Fransa örneğinde devlet arşivleri sayesinde daha ulaşılabilir durumdadır. Bu ülkelerin yapıları hakkında ikincil kaynaklar da mevcut ancak diğerleri hakkında ikincil kaynak bulmak bile mümkün olamıyor.

Bir tür puzzle/yapboz olarak görülebilecek bu monografik denemede mesleki aidiyetler, bunların nasıl tanımlandığı gibi konular izi sürülen sorunsallar oldu. Bu aidiyetlerin kaygan zeminlerde inşa edilmeye çalışıldığı, dışarıdan algılanışta mimar, mühendis, müteahhit gibi tanımlamaların çok anlamlı olmadığı, buna ilaveten bu alanlardaki kişilerin de bir rolden bir başkasına kaydığı, bazen de pek çok işlevi bir anda üstlenmeye çalıştığı da Aggiman özelinde gözlemleniyor.

Bu çalışma, mimarlık anlatılarının araçlarını ve ayrıca bununla ilgili sıkça kullanılan (milli, uluslararası) üslupsal sınıflamaların dışında bir dil geliştirmeyi zorladı. Anlatılarda hep merkez olarak alınan Holzmeister, Egli, Mongeri gibi mimar figürler ise arka planda yer aldı. Bu yazı, mimar odaklı yazım anlayışında, mimarı hakkında çoğu kez net bilgiye ulaşılamadığı için bahsedilmeyen Büyükelçilik binaları ve Ankara Radyoevi gibi yapılar hakkında da bilgi aktarmayı denedi.

Özellikle bu makaledeki gibi dinamik bir dönemi çalışırken çoklu bir tarih anlatısına ulaşmak için yapılı çevreyi oluşturmakta rolleri olan farklı aktörlere odaklanan çalışmalara ihtiyaç hep olacaktır. Böylesi yaklaşımlar hem az bilinen yapıları ve kişileri ortaya çıkaracak hem de bunlar arasındaki ekonomik, ticari, sosyal, siyasi ilişkileri daha derinlikli olarak irdeleyebilecektir. Bu irdelemenin mimarlık tarihçileri kadar başka disiplinlerin de katkısına ihtiyaç duyan bir araştırma alanı olduğu açıktır.

Teşekkür

Kaynaklarına ulaşmada destek olan aşağıdaki kurumlara teşekkürler: VEKAM, SALT, Middle East Center, St Antony's College, Oxford (MECA), The National Archives Londra (TNA), Royal Institute of British Architects- İngiliz Mimarlar Kraliyet Enstitüsü Arşivleri Londra (RIBA), Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, Seeley G. Mudd El Yazmaları Bölümü, Montreal Mc Gill Üniversitesi Arşivi, Columbia Üniversitesi, Avery Mimarlık & Güzel Sanatlar Kütüphanesindeki Jane C. Loeffler Embassy Arşivi.

Jacques Aggiman'ın Amerika'da yaşayan torunları Alan ve Neil Pritz, ellerinde kalan aile arşivi parçalarını paylaşarak çalışmamın gelişmesine destek oldular, kendilerine müteşekkirim. Ayrıca zaman ayırıp konu hakkında benimle bilgilerini paylaşan Rıfat Bali, Hasan Kuruyazıcı, Jean Francois Perouse, Rivka Geron ve Jacques Alguadiş'e de teşekkür ederim.

Makalenin yazım sürecinde ve tamamlandıktan sonra zaman ayırarak derinlikli okumalarıyla getirdikleri detaylı öneriler ve sorularla metnin zenginleşmesine katkıları için Funda Uz ve Sevil Enginsoy Ekinci'ye de özellikle teşekkür ederim.

Kaynakça

- 1937 senesinde nafia işleri için yeniden vesika alanlar. (1937, Mayıs). *Bayındırlık İşleri Dergisi*, Yönetmelik Kısım, 3(12).
- Aggiman J. N. (1942b). *NYSED.gov*. 10 Ocak 2017 tarihinde <http://www.nysed.gov/coms/op001/opsc2a?profcd=16&plicno=020486&namechk=AGG> adresinden erişildi.
- Aggiman, J. and Edith. (1941, 10 September). 1938-1944 John Van Antwerp MacMurray Papers, (Box 27, Folder 14). Public Policy Papers, Department of Rare Books and Special Collections, Princeton University Library, USA.
- Aggiman, J. N. (1942a). *LicenseFiles.com*. Engineering licence of Aggiman. 10 Ocak 2017 tarihinde <https://licensefiles.com/ng/license/search?name=aggiman> adresinden erişildi.
- Akın, N. (1998). *19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Akkaya, F. (1989). *Ömrümüzün kilometre taşları: STFA'nın hikayesi*. İstanbul: Cihan Matbaacılık.

58 Ankara'da 1930 ve 1932 yıllarında görev yapan J. A. Morrison tarafından yazılan 16 Eylül 1942 tarihli bir rapor. US Office of Strategic Services, Foreign Nationalities Branch Files 1942-1945. Congressional Information Service Inc.

- Ankara aşığı bir mimar: Albert Laprade. (2007). 27 Temmuz 2017 tarihinde <https://tr.ambafrance.org/Ankara-asigi-bir-mimar-Albert-adresinden-erisildi>.
- Annuaire Oriental, Türk Ticaret Yıllığı. Annuaire Commercial Arz ve Talep Arasında Vasıta* (1938). İstanbul: Milli Ülkü Neşriyat Yurdu.
- Atlı, C. (2014). 1939 Erzincan depreminde İngilizler'in yardımları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 247-255.
- Batmaz, E. Ş., Emiroğlu, K. ve Ünsal, S. (2006). *İnşaatçıların tarihi: Türkiye'de müteahhitlik hizmetlerinin gelişimi ve Türkiye müteahhitler birliği*. İstanbul: Türk Müteahhitler Birliği.
- Bayram, S. (2014). Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan Silsile-name. *Vakıflar Dergisi*, 28, 315-363.
- Behar, B.L. (2003). *Efsaneden tarihe Ankara Yahudileri*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Berridge, G.R. (2009). *British diplomacy in Turkey 1583 to the present*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Bertram, M. (2011). *Room for Diplomacy: Britain's diplomatic buildings overseas 1800-2000*. Reading: Spire Books Ltd.
- Bilmez, B. C. (2000). *Demiryolundan petrole Chester Projesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Breasted, J. H. (1932). *Oriental Institute Communications no:14 - Discoveries in Anatolia 1930-31*. Chicago Illinois: Chicago University Press.
- Building of Silos in Turkey. (1937, May 19). Turkey, Contracts-II, Mr. Aggiman. (GB 165-0200, Box A11). MECA, Osborne Mance Collection, Middle East Centre, St Antony's College, Oxford.
- Canadian Naturalization Act. (Fonds: TP10,S14,SS47, Contenant: 198a-04-002/913), Bibliothèque et Archives nationales du Québec (BAnQ), Québec, Canada.
- Cengizkan, A. (2003). Söz ve tarih V: Ankara için Chester Planı: İmtiyazlar, kamulaştırma ve Musul-Kerkük Petrolleri. *Arredamento Mimarlık*, 100(56), 80-89.
- Cengizkan, A. (2004a). *Ankara'nın ilk planı 1924-25 Lörcher Planı*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı-Arkadaş Yay.
- Cengizkan, A. (2004b). *Koçzade Vehbi Bey ve bir inşaatın öyküsü Ankara Hukuk Mektebi*. Ankara: VEKAM.
- Cengizkan, A. (Der.) (2009). *Mimar Kemalettin ve çağı*. Ankara: Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Cloux, F. L. (1929). [İngiltere Büyükelçiliği, projeler]. Office of Works and successors: Deeds, Series III (Contract Rolls). (WORK 13/1171). The National Archives Londra (TNA), London, UK.
- Coe, D. R. (1933). Ankara. R. Bali (Der.). US diplomatic documents on Turkey: the first ten years içinde (ss. 153-190). İstanbul: ISIS.
- Crinson, M. (1996). *Empire building, orientalism and Victorian architecture*. Londra ve New York: Routledge.
- Çekoslovakya Büyükelçiliği [Fotoğraf]. (t.y.). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu, (Env. No. 2942). Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- Daunt, P. (2008a). The Belgian Embassy. *Cornucopia*, 39, 72-73.
- Daunt, P. (2008b). The Polish Embassy. *Cornucopia*, 39, 76.
- Del Medico, H.E. (1949). L'inscription hiéroglyphique de Topada. *Archiv Orientalni*, XVII, 117-152.
- Demir, A. (2006). *Anılarla inşaat sektörü*. Ankara: Nurol.
- Earthquake in Turkey: relief for victims and reconstruction. (1940). (FO371/25006/2100/17/44). The National Archives Londra (TNA), London, UK.
- Earthquake in Turkey: relief for victims and reconstruction. (1940, 3 April). (FO371/25006/4165/17/44). The National Archives Londra (TNA), London, UK.
- Edward Bridges to P.B.B. Nichols [Correspondance]. (1940, 6 February). (FO371/25006 /1786/17/44). The National Archives Londra (TNA), London, UK.
- Egli, E. (2013). *Genç Türkiye inşa edilirken*. İstanbul: İş Bankası.
- En route from Zonguldak to Ankara. (1937, 3 Mayıs). Turkey, Contracts-II, Mr. Aggiman, (GB 165-0200/Box A11). MECA, Osborne Mance Collection, Middle East Centre, St Antony's College, Oxford.
- Flight to Freedom. (1941, 28 Eylül). *Honolulu Star-Advertiser*, s.8.
- Franco, M. (1897). *Essai sur L'histoire des Israelites de L'Empire Ottoman*. Paris: Librairie A. Durlacher.
- Fransa Büyükelçiliği [Fotoğraf]. (2008). 10 Mart 2017 tarihinde <https://www.flickr.com/photos/ranopamas/2969450015/> adresinden erişildi.
- Gazi Evi, evin inşası iki mühendise ihale edildi. (1931, 27 Mart). *Akşam*, s.1.
- Gazi Evi. (1931, 26 Mart). *Cumhuriyet*, s.2.
- Gift of Edith Aggiman. MET Museum Collection. 10 Mayıs 2017 tarihinde <https://www.metmuseum.org/art/collection#!?q=aggiman&perPage=20&sortBy=Relevance&sortOrder=asc&ffset=0&pageSize=0> adresinden erişildi.
- Güçlü, M. (2015). Varlık Vergisi ve Ankara uygulaması. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11(1), 177-186.
- Günergun, F. (2000). The metric system in Turkey. K. Çiçek (Der.). *The great Ottoman-Turkish civilization (vol.3)* içinde (ss. 487-491). Ankara: Yeni Türkiye.
- Güran, T. (2014). *Resmi istatistiklere göre Osmanlı toplum ve ekonomisi*. İstanbul: İş Bankası.
- Güvenç, M. ve Işık, O. (1999). *Emlak Bankası 1926-1998*. İstanbul: Tarih Vakfı Yay. http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopedia-of-jews-in-the-islamic-world/aciman-acman-adjiman-family-COM_0000660?s.num=0&s.q=aciman adresinden erişildi.

- [İngiltere Büyükelçiliği konut bölümü]. [Fotoğraf]. (t.y.). The National Archives Londra (TNA), London, UK.
- İran Sefareti [Fotoğraf]. (1932). *Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu* (Env. No. 0695). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- İstanbul Amerikan Koleji 1941 Yıllığı* (C.18). (1941). İstanbul: Çituri Biraderler.
- Jacques Aggiman, Civil engineer 50. (1942, 24 Temmuz). *New York Times*.
- Janigan, M. (1994, Aug. 8). A classic case of Running Amok. *Maclean's*, s.13.
- Jaroš, J. (2006). *Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období; strategie jejich výběru a získávání*. Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, Humanitní studia, Prag.
- Kadjevic, A. (2012) On the architecture of the Yugoslav diplomatic mission in Ankara as a result of collaboration between two balkan leaders and countries. *SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences Special Issue on Balkans*, 17, 97-106.
- Kamutay müsabakası programı hılasası. (1938). *Arkitekt*, 4. 99-132.
- Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) Fonu. (21.10.1928). (Dosya No: 030.0.18.01.01.030.62.012). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.
- Kararlar Daire Başkanlığı (1920-) Fonu. (05.09.1936). (Dosya No: 030.0.18.01.02.68.74.01). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.
- Kararlar Daire Başkanlığı (1920-) Fonu. (05.09.1936). (Dosya No:030.0.18.01.02.72.17.018). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.
- Kasalak, K. (2014). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ABD ilişkileri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55, 108-124.
- Kezer, Z. (2015). Theatres of Diplomacy. *Building Modern Turkey: State, Space, and Ideology in the Early Republic* içinde (ss. 53-80). Pittsburg: Univ. of Pittsburg.
- Kezer, Z. (2017). Elçilere layık bir başkent: diplomasinin mekânsal boyutları ve Ankara'nın kentsel gelişimi üzerine bir inceleme. F. Şenol Cantek (Der.). *İcad edilmiş şehir: Ankara* içinde (ss. 183-197). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuruyazıcı, H. (Der.) (2008). *Arif Hikmet Koyunoğlu*. İstanbul: YKY.
- Loeffler, C. J. (1998). *The architecture of diplomacy*. New York: Princeton Architectural Press.
- M. Şerif Gazi Hz.ni 'Süper Musolini' diye anıyor. (1932, 27 Eylül). *Cumhuriyet*, s.3.
- MacAlister to Edward Bridges [Correspondance]. (1940, 9 February). Earthquake in Turkey: relief for victims and reconstruction, (FO371/25006 /1786/17/44). The National Archives Londra (TNA), London, UK.
- Mamboury, E. (2014). *Ankara gezi rehberi*. (Orijinal bs. 1933). Ankara: Ankara Üniversitesi yayınevi.
- Memleket haberleri. (1933). *Arkitekt*, 2, s.63.
- Mermercizade İş Hanı (Mühendis Mimar Hasan Hadi). [Fotoğraf]. (t.y.). (TASUH7004). SALT Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi, İstanbul.
- Meyer-Schlichtmann, C. (1992). *Prusya Elçiliği'nden Doğan Apartmanı'na İstanbul-Beyoğlu'ndaki bir binayla arsanın 130 yıllık tarihi*. İstanbul: İstanbul Kitaplığı.
- Muamelat Genel Müdürlüğü Fonu (1939, 30 Mart). (Dosya No: 030.18.1.1/16.67.10). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara
- Near-crash in fog thrills voyagers. (1947, August 17). *Philadelphia Inquirer Sunday Morning*, s.52.
- Nieuws uit de C.I.A.M. (1938, January 28). *De 8 en Opbouw*, s.14.
- Obituary of Jacques Nessim Aggiman. (1943). *The Engineering Journal*, 26, 99.
- Okyat, H. (1937). Ankara'da yapılacak ve Markoni telsiz kumpanyasıyla akdolunan ...inşası hakkında malumat. *Bayındırlık İşleri Dergisi*, 11, 108-112.
- Osmanlı Devleti hizmetinde Yahudiler. (2014,18 Haziran). *Şalom*.
- Örmecioglu, T. (2006) Erken Cumhuriyet döneminde tarımsal endüstrinin betonarme anıtları: Silolar. *Dosya* 03, 48-52.
- Pont de Québec. (2015). HistoricBridges.org. 14 Mayıs 2017 tarihinde http://historicbridges.org/bridges/browser/?bridge_browser=quebec/quebec/ adresinden erişildi.
- Robertson, H. (1938, March 5). New Angora, A capital from a village. *The Times*, 13-14.
- Room for Diplomacy Catalogue of British embassy and consulate buildings, 1800–2010*. 15 Mart 2017 tarihinde <https://roomfordiplomacy.com/ankara/> adresinden erişildi.
- [Salih (Bozok) Bey evi tadilat projesi]. (1925). Maps and Plans in the Public Record Office (MPI 1/709/3-4). The National Archives Londra (TNA), London, UK
- Sazak, E. (2009). *Hatıralar, Emin Bey'in defteri*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Sicipo, L.A (1955). *My thirty years in Turkey*. New Hampshire: R. Smith Publisher.
- Sisman, C. (2010). Aciman (Acıman, Adjiman) Family. Norman A. Stillman (Ed.). *Encyclopedia of Jews in the Islamic World* içinde. 8 Mayıs 2017 tarihinde http://referenceworks.brillonline.com/search?s.q=Aciman&s.f.s2_parent=s.f.book.encyclopedia-of-jews-in-the-islamic-world&search-go=Search adresinden erişildi.

- Special report on current operations (1947, 18 April) Jane C. Loeffler Collection of Research Papers on American Embassies, 1920s-2010s (Series IV, Box 7, Folder 14). Department of Drawings & Archives, Avery Architectural and Fine Arts Library, Columbia University, Newyork.
- Şener, M. (2013). *Contractors and contractorship*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Şimşir, B. (2006). *Ankara... Ankara: bir başkent in doğuşu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tanpınar, A. H. (1999). *Beş Şehir* (orijinal bs. 1946). İstanbul: Dergâh.
- The McGill Dailly. (1916, Feb. 11). (Vol. 5. No.94). 2 Haziran 2017 tarihinde <https://archive.org/stream/McGillLibrary-mcgill-daily-v05-n094-february-11-1916-6037/mcgill-daily-v05-n094-february-11-1916-djvu.txt> adresinden erişildi.
- The R.I.B.A Kalendar 1937-1938*. (1938), 50-55.
- Thirty-five years ago. (1954, December). *The Engineering Journal*, s.1636.
- Turkey Various. (t.y.). (GB 165-0200/Box A15). MECA, Osborne Mance Collection, Middle East Centre, St Antony's College, Oxford.
- Turkey, Contracts-I. (1938, Ocak). (GB 165-0200/Box A10). MECA, Osborne Mance Collection, Middle East Centre, St Antony's College, Oxford.
- Turkey, Contracts-II, Mr. Aggiman. (1937, 3 Mart). (GB 165-0200/Box A11). MECA, Osborne Mance Collection, Middle East Centre, St Antony's College, Oxford.
- Turkey, Contracts-II, Mr. Aggiman. (1940, 24 Mayıs). (GB 165-0200/Box A11). MECA, Osborne Mance Collection, Middle East Centre, St Antony's College, Oxford.
- Türk Vatandaşlığı Kanunu. (1928, 4 Haziran). *Resmî Gazete*, sayı: 904, No.1312.
- Vilayetlerde varlık vergisi. (1942, İlk kanun 17). *Tan*, ss.1,4.
- Von der Osten, H. H. (1929). *Oriental Institute Communications no:8 - Explorations in Hittite Asia Minor*. Chicago, Illinois: Chicago University Press.
- Waldapfel, A. (1937). Die gesandtschafts bauten in Ankara. *La Turquie Kemaliste*, 17, 8-14.